

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**«ЗАКАРПАТТЯ В УМОВАХ УГОРСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ТА
ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ»**

студентки IV курсу, групи СОІ–41
спеціальності 014.03 Середня
освіта (Історія)

Зварич Аліни Юріївни

Керівник:

Королько Андрій Зіновійович

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Міщук Андрій Іванович

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала:

Університетська шкала:

Оцінка ECTS:

Члени комісії: _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Угорська окупація краю	8
1.1. Передумови та обставини окупації Угорщиною Закарпаття	8
1.2. Політико-адміністративні зміни на території краю	15
РОЗДІЛ 2. Військово-політичні процеси на Закарпатті в умовах Другої світової війни 1939–1945 рр.	19
2.1. Голокост на Закарпатті: передумови та наслідки	19
2.2. Рух Опору на території краю, його ідеологічна та зовнішньополітична спрямованість	23
2.3. Входження регіону до складу СРСР	28
РОЗДІЛ 3. Інформаційно-комунікаційні технології як засоби формування логічної компетентності з вивчення теми «Закарпатський край в умовах угорської агресії».....	33
РОЗДІЛ 4. Активні та інтерактивні методи – необхідні компоненти під час формування хронологічної та просторової компетентності в учнів10 класу з вивчення теми «Становище Закарпаття під час Другої світової війни 1939–1945 рр.»	40
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ	56

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У другій половині ХХ ст. події, пов'язані з угорською окупацією Закарпаття та Другою світовою війною, мали значущий вплив на історію та сучасність українського народу. Історична спадщина цих подій не тільки залишає слід у суспільному свідомості, але й має велике значення для розуміння геополітичних процесів в регіоні Східної Європи.

На сьогоднішній день дослідження, присвячені подіям на Закарпатті під час угорської окупації та Другої світової війни, продовжують привертати увагу науковців і громадськості. Розкриття обставин, наслідків і контексту цих подій розширює наше розуміння історії України та сприяє покращенню міжнародних відносин у регіоні. Війна та сучасні геополітичні зрушення вимагають нового погляду на цю історію та знову вносять актуальність до дослідження подій на Закарпатті в період угорської анексії та Другої світової війни.

Важливим аспектом вивчення історії Угорської окупації Закарпаття та Другої світової війни є активна участь науковців та істориків у розкритті цих подій. Необхідно виокремити декілька відомих істориків, які внесли вагомий вклад у вивчення цієї проблеми, це, зокрема, Микола Вегеш, Олександр Баран, Микола Держалюк, Петро Ференц, Юрій Славик, Дмитро Данилюк.

Об'єктом дипломної роботи є Закарпаття в умовах угорської окупації і Другої світової війни та вивчення подій у цьому регіоні учнями 10 класу ЗЗСО.

Предметом дипломної роботи є визначення причин та передумов окупації угорськими військами Закарпатського краю, аналіз змін в політико-адміністративному апараті, простеження розвитку руху опору на території Закарпаття, його ідеологічна та зовнішньополітична спрямованість, аналіз передумов та наслідків Голокосту на Закарпатті за угорської окупації.

Також предметом дослідження є формування логічної, хронологічної та просторової компетентностей на основі активних та інтерактивних методів навчання та залучення інформаційно-комунікаційних технологій.

Метою дипломної роботи є ретроспективний аналіз подій, пов'язаних із угорською окупацією Закарпаття та Другою світовою війною, з метою розкриття їхнього впливу на сучасну історію України, а також на регіональну геополітику. Важливим аспектом мети дослідження є залучення активних та інтерактивних методів як необхідних компонентів під час формування хронологічної та просторової компетентності в учнів 10 класу з вивчення окресленої теми у закладі загальної середньої освіти.

Для досягнення вище зазначеної мети потрібно виконати наступні **завдання:**

- проаналізувати передумови та обставини окупації Угорщиною Закарпаття;
- простежити військово-політичні події на території Закарпатського краю в період угорської окупації та Другої світової війни;
- визначити засоби формування логічної компетентності на основі інформаційно-комунікаційних технологій з вивчення теми: «Закарпатський край в умовах угорської окупації»;
- охарактеризувати активні та інтерактивні методи навчання як необхідні компоненти формування хронологічної та просторової компетентностей в учнів 10 класу під час вивчення теми: «Становище Закарпаття під час другої світової війни».

Хронологічні межі дипломної роботи охоплюють період 1939–1945 рр. Нижньою межею роботи є березень 1939 р. – анексія Закарпаття Угорщиною. Верхньою межею роботи є 1945 р. – закінчення Другої світової війни та входження регіону Закарпаття до складу Української РСР.

Територіальні межі дипломної роботи охоплюють територію Закарпаття, що станом на 1939 р. перебувала під окупацією Угорщини, а наприкінці 1944 р. опинилося у складі Української РСР.

Стан наукової розробки проблеми. На сьогоднішній день літопис Закарпаття в період угорської окупації та Другої світової війни є предметом активного наукового дослідження. Велика кількість наукових праць, монографій, статей та документальних джерел засвідчують інтерес як українських, так і зарубіжних вчених до цієї проблематики. Вони висвітлюють різні аспекти окупації та війни на території Закарпаття, включаючи політичні, соціально-економічні, культурні та психологічні аспекти. Дослідження здійснюються в рамках різних методологій та підходів, що дозволяє отримати різнобічне та глибоке розуміння подій того часу. Однак, необхідно відзначити, що ще існує значна прогалина в дослідженні деяких аспектів історії Закарпаття в зазначений період. Таким чином, ця дипломна робота спрямована на заповнення цієї прогалини та подальше розширення наукового розуміння подій, що відбувалися на цій території в роки угорської окупації та Другої світової війни.

Серед імен вчених, які внесли вагомий внесок у вивчення історії Закарпаття в умовах угорської окупації та Другої світової війни, можна виділити такі:

- Олексій Баран, автор праць «Мадярська окупація Закарпаття в 1939 році» та «Угорська влада на окупованому Закарпатті (1938–1944)» [2];
- Михайло Вегеш, чиї дослідження охоплюють різні аспекти історії Закарпаття, зокрема ставлення місцевих українських політичних діячів до Чехословаччини та Угорщини [5; 6; 7; 8; 9];
- Юрій Славик, автор праць про Голокост єврейського населення на Закарпатті [23; 24];
- Дмитро Данилюк, автор посібника про історію Закарпатського регіону [34];
- Роман Офіцинський, автор праць про Голокост та співавтор фундаментальної монографії про історію Закарпаття 1919–2009 рр. [20].

Методи дослідження для досягнення поставленої мети були використані різні теоретичні методи дослідження, а саме:

1. Історіографічний аналіз. Даний метод передбачає вивчення і аналіз історіографічних джерел та праць вчених, які досліджували події на Закарпатті під час угорської окупації та Другої світової війни. Він дозволив з'ясувати, які підходи та точки зору існують в науковому середовищі щодо даної теми, і визначити невивчені або суперечливі аспекти.

2. Компаративний аналіз. Порівняння досліджуваних подій на Закарпатті з подіями, які відбувалися в інших регіонах, дозволяє виявити спільні та відмінні риси, а також вплив зовнішніх чинників на розвиток ситуації.

3. Соціокультурний аналіз. Дослідження впливу угорської окупації та війни на соціальні та культурні аспекти життя населення Закарпаття. Вивчення змін у суспільному порядку, етнічних відносинах, культурних традиціях тощо.

4. Концептуальний аналіз. Визначення ключових понять і концепцій, пов'язаних з досліджуваною темою, та їхній роль у формуванні інтерпретації подій на Закарпатті.

Наукова новизна дипломної роботи полягає в спробі комплексного дослідження окремих аспектів історії Закарпаття в умовах окупації Угорщиною та в час перебігу подій Другої світової війни. Нами досліджено питання передумов та обставин краю, політико-адміністративні зміни території краю, Голокост на Закарпатті, рух Опору на території краю, а також входження регіону до складу СРСР. Також новизна дослідження полягає в спробі інтерпретування тематики історії Закарпаття в умовах угорської окупації та Другої світової війни для подання навчального матеріалу в ЗЗСО. А саме інтерпретування тематики через методи ІКТ (засіб формування логічної компетентності в учнів ЗЗСО) та через активні та інтерактивні методи навчання учнів в 10-му класі ЗЗСО.

Практичне значення отриманих результатів дипломної роботи полягає у розширенні наукового розуміння історії Закарпаття в період угорської окупації та Другої світової війни. Отримання в ході дослідження

висновків подій цього періоду можуть бути корисними для вивчення історії регіону, розуміння його культурного, етнічного та політичного розвитку. Розкриття історичних фактів та взаємозв'язків може мати важливе значення для формування глибшого розуміння минулого та його впливу на здобувачів закладів загальної середньої освіти. Крім того, отримані результати можуть використовуватися у різних сферах педагогічної діяльності закладів загальної середньої освіти, в роботі історичних дослідницьких центрів та музеїв, а також в громадській роботі для поширення об'єктивного уявлення про минуле регіону та його внесок у загальну історію.

Структура роботи робота складається із вступу, чотирьох розділів, поділених на п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (37 найменувань) та 19 додатків. Загальний обсяг дипломної роботи становить 89 сторінок, основна частина – 51 сторінка.

РОЗДІЛ 1

Угорська окупація краю

1.1 Передумови та обставини окупації Угорщиною Закарпаття

Перед описом самої окупації Закарпаття Угорщиною під час Другої світової війни необхідно звернути увагу на попередні історичні події, які створили передумови для розвитку окупації Закарпатського краю Угорською державою.

Перша світова війна, яка тривала з 1914 по 1918 рр., стала одним з найбільш руйнівних конфліктів в історії людства. Ця війна змінила геополітичну карту світу та відіграла провідну роль у формуванні нових національних держав в Європі. Минулі історичні події, пов'язані з Першою світовою війною, створили причинно-наслідковий зв'язок, що привів до певних подій, пов'язаних з окупацією угорськими військами Закарпатського регіону [33, с. 190].

Зокрема, Перша світова війна призвела до розпаду багатонаціональної Австро-Угорщини. Після війни імперія офіційно розпалась і на її місці виникло кілька нових держав, включаючи Угорщину та Чехословаччину.

Війна також викликала соціальні та політичні зміни у регіоні. Революційні події в Росії та інших країнах вплинули на структуру влади та призвели до виникнення нових державних утворень.

У контексті збурень у Європі, угорський уряд у 1930-х рр. проводить політику апейронізму. Ця політика визначалася прагненням знову об'єднати всі території, на яких проживали угорці, незалежно від кордонів та минулих договорів.

Стадія між Першою світовою війною та Другою світовою війною була періодом важливих змін в політичному та територіальному устрої не тільки Закарпаття але і всієї Східної Європи [1, с. 194].

У післявоєнний період, після завершення Першої світової війни, Східна Європа зазнала значних змін у політичній картині. Сен-Жерменський договір, укладений 10 вересня 1919 р., став важливим кроком

у визначенні долі Підкарпатської Русі, яка до цього часу була частиною Австро-Угорської імперії. Договір визначав, що Підкарпатська Русь була включена до складу Чехословаччини. Він передбачав створення на території цього регіону самоврядної одиниці з широкими правами самоврядування, що мало б гарантувати права українського населення. Такий підхід пов'язувався з ідеєю національного самовизначення та захисту прав меншин [32, с. 90–92].

Основне намагання європейських країн у 1920–1940-х рр., включно з Угорщиною, яка зазнала поразки в Першій світовій війні, було спрямоване на усунення гноблення та територіальної несправедливості, створеною Версальською системою мирних договорів. Угорщина прагнула переглянути Тріанонський мирний договір укладений 4 червня 1920 р., а зокрема встановити кордони між собою та сусідніми державами за етнічною ознакою [3, с. 11–15].

Автори Версальського правопорядку, держави Антанти, спочатку докладали зусиль, щоб зберегти цю систему і кордони незмінними, але в 1930-х рр. були змушені піти на значні поступки Німеччині та її союзникам.

Офіційно Угорщина не домагалася повернення колишніх історичних земель (Словаччина, Хорватія, Трансільванія, Воєводина, Закарпаття), а лише територій сусідніх країн (Чехословаччини, Румунії, Югославії), де проживав і переважав угорський етнос. Розуміючи своє слабе становище Угорщина розраховувала на підтримку Німеччини та Італії у перегляді кордонів, оскільки їхні принципи захисту прав національних меншин у Європі, формування нового правового порядку в Європі, сповідування християнських і національних цінностей, протиставлення більшовицького режиму в СРСР, відповідав угорській позиції [12, с. 98].

У 1938–1941 рр. завдяки Німеччині та Італії Угорщина спромоглась переглянути свої кордони з сусідніми країнами на свою користь, подолати тиск країн Малої Антанти, які стискали Угорщину в лещата, і таким чином відродила з малої в середню європейську держава з площею 150 000 кв. км і

14 мільйонним населенням. Але після провалу Тріанону Угорщина знову трансформувалась на багатонаціональну країну, де, окрім угорців, проживало 3,282 млн. осіб (22,35 %) інших народів (румуни, словаки, серби, українці). Українців-русинів було 564 тис. людини. Території, приєднані до Угорщини, не повністю підпорядковувалися її задекларованим намірам повернути лише території, населені угорцями [27, с. 15].

Угорська окупація Карпатської України почалася 15 березня 1939 р., в день здобуття нею незалежності, і закінчилася через три тижні. До операції було залучено 150 тис. угорських солдатів, поліцейських, жандармерії, диверсійно-розвідувальних підрозділів і груп. За визнанням угорського генерального штабу від 4 травня 1939 р. дана операція відбувалася в умовах великої зовнішньополітичної напруги. Угорські війська йшли без належної підготовки тилу та достатнього постачання. Проте, операція пройшла успішно, шляхом добре спланованої операції, якою командували відомі в Угорщині генерали Ф. Сомбатей і М. Дальнокі. Деякі офіцери були готові пожертвувати собою заради Закарпаття і багато з них це зробили [26, с. 10].

12 березня 1939 р. Угорщина через свого посла в м. Берліні Деме Стояї отримала «дозвіл» на окупацію території. Після проголошення незалежності Словаччини, яке було заплановане на 14 березня 1939 р., угорське керівництво мало лише одну добу для вирішення «закарпатського питання».

Начальник угорського генерального штабу Генрік Верт попросив хоча б тиждень для підготовки до вторгнення, побоюючись зустріти серйозний опір чехословацьких військ, однак такі умови не влаштували їхніх німецьких колег, тому командування угорської влади було змушене прискорити підготовку своєї армії на Карпатську Україну. Засідання королівської ради Угорщини 13 березня наказало Г. Верту бути готовим до операції протягом 12 годин [30, с. 19].

До чехословацького кордону терміново відправили регулярні війська, переважно новобранців, які пройшли тритижневу військову підготовку.

Через короткий термін, угорське командування не змогло повністю мобілізувати резервістів, на яке потрібно було не менше 72 годин.

Безпосереднє керівництво підготовкою та всім ходом військової операції здійснював начальник гарнізону в м. Мукачеві, командир 1-ї гірської бригади полковник генерального штабу Олойош Белді під командуванням командира 8-го корпусу генерал-лейтенантом Ференцом Сомбатгеймом, який 14 березня 1939 р. очолив спеціально створену для окупації Карпатської України Карпатську групу, чисельність якої складала до 40 тис. осіб [3, с. 12]. (див. Додаток А).

Наступ угорців у Карпатській Україні проходив у трьох стратегічних напрямках: Західний (Ужгород – Перечин – Великий Березний – Ужок), маючи завдання перерізати сполучення краю зі Словаччиною; Центральний (Мукачево – Чинадієво – Свалява – Воловець і Мукачево – Іршава – Білки – Довге), завдання полягало у розподілі навпіл чехословацького військового угруповання на Закарпатті та нейтралізувати його подальший опір; Східний (Берегово – Севлюш – Хуст – Тячів – Солотвино – Рахів – Ясіня), головним завданням якого було зломити опір стрільців, оволодіти столицею Карпатської України – м. Хустом і не допустити окупації румунськими військами східних областей краю [28].

14 березня 1939 р., о 5 годині ранку угорські війська за підтримки іррегулярних сил без оголошення війни атакували чехословацькі позиції на окремих ділянках демаркаційної лінії. Ці військові дії того дня ще не мали характеру загального наступу, а були скоріше прикордонними сутичками, певним розподілом сил [33, с. 64].

На лінії угорського наступу оборону здійснювали два батальйони Чехословацької прикордонної охорони (StOS) у взаємодії з частинами 12-ї чехословацької дивізії (36-й і 45-й піхотні полки), фінансової гвардії та жандармерії, а також загони Карпатської Січі, які сформувалися в прикордонних селах.

Вечором, 14 березня 1939 р., у резиденції голови уряду відбулася нарада за участю керівних діячів Карпатської України та старшини Карпатської Січі, на якій було вирішено приступити до оборони краю та відкинути ультиматум Угорщини про мирну передачу влади. В той самий час до Будапешта була направлена дипломатична місія на чолі з Ю. Брашайком для ведення переговорів щодо можливості припинення бойових дій на території краю [5, с. 15].

Водночас уряд А. Волошина надіслав до Берліна ноту з запитом про протекторат: «Наш уряд висловлює велику вдячність німецькому народу і Вам за ширю підтримку національних прагнень українського народу і ставить під могутню опіку Німецький Рейх». Однак, офіційний Берлін мовчав, оскільки долю регіону вже було вирішено.

Тим часом уряд новоствореної держави почав організовувати свої збройні сили. Вранці 15 березня 1939 р. військовий міністр Карпатської України Степан Ключурак видав перший наказ «Про утворення адміністративних штабів» [17, с. 243–245].

Тоді ж було засновано Генеральний військовий штаб із 11 осіб на чолі з полковником Михайлом Колодзінським («Гузар»). Карпатська Січ стала основою для утворення збройних сил Карпатської України, до складу яких також входили добровольці з усіх куточків краю та українці з чехословацької армії (див. Додаток Б).

Усе це відбувалось за наказом Головного Управління Збройних Сил Карпатської України в надзвичайно короткий час, напередодні приходу угорської влади.

У той час, як точилися кровопролитні бої на напрямку Севлюшка – Хуст, 15 березня 1939 р., у м. Хусті, розпочав роботу законодавчий орган – Верховна Рада Карпатської України за участю 22 депутатів із 32 обраних.

Протягом трьох з половиною годин відбулося шість окремих засідань і були прийняті документи історичного значення. Зокрема, шляхом таємного голосування сейм обрав президента новоствореної Української

держави – А. Волошина, а також прийняв два закони, які мали конституційний статус і визначали форму нового державного утворення (див. Додаток В). Закони підтверджували, що Карпатська Україна є незалежною державою-республікою на чолі з президентом, обраним законодавчим органом (сеймом). Українська мова була визнана державною мовою Карпатської України [35, с. 300].

Проте молода українська держава не змогла довго втриматися. Жодна з країн світу не визнавала Карпатську Україну, яка таким чином залишилася в руках Угорщини.

Оборона дивізії «Карпатська Січ» в районі Перечина і Великого Бережа виявилася досить запеклою. Тут разом із чехословацькими військами вони вели важкі бойові дії проти західних угруповань угорських військ, які просувалися Ужанською долиною до кордону з Польщею.

Щоб придушити опір останніх захисників краю, угорцям довелося застосувати артилерію та бомбардувальники, що нарешті дозволило їм опівночі 17 березня перетнути Ужоцький перевал і таким чином дістатися кордону з Польщею [7].

Кульмінацією збройного супротиву угорським окупантам був кровопролитний бій на Красному Полі (між м. Хустом і с. Великою Копанею). Опір загарбникам чинила патріотично налаштована молодь – гімназисти, семінаристи, пластуни, яких вивів до бою вчитель Я. Голота. Багатьох захисників було вбито, а полонених розстрілювали на місці. У цей час штаб «Січі» здезертирував. Один тільки М. Колодзінський залишився на полі бою, але разом з З. Коссаком потрапив у полон і обох угорські окупанти розстріляли.

Це, у свою чергу, дало змогу Генріку Верту 18 березня 1939 р. подати доповідь прем'єр-міністру Палу Телеці про те, що угорська армія повністю контролює Закарпатський регіон.

Незважаючи на жорстокі репресії з боку окупантів, бойові дії карпатських січовиків проти угорської армії не припинялися і після 18 березня 1939 р.

Окремі сутички з окупантами, особливо в районі м. Рахова, тривали до 23 березня, а партизанські бої окремих груп у важкодоступних гірських районах Карпат – до середини травня 1939 р. Загалом під час березневої кампанії збройні сили Карпатської України провели близько 20 малих і великих боїв. За оцінками сучасників, їхні втрати становили від 1 до 1,5 тис. осіб убитими та зниклими безвісти. На сьогодні історикам вдалося ідентифікувати поіменно тільки 134 загиблих січовиків [34, с. 189].

Великі втрати з українського боку були спричинені перш за все відсутністю відповідної зброї та обмундирування, поганою системою управління та зв'язку в новостворених збройних силах Карпатської України.

Одночасно значна частина захисників Карпатської України загинула після закінчення бойових дій під час угорських репресій, які розпочалися одразу після зайняття угорськими військами краю та нехтуванням угорського командування міжнародними конвенціями про права військовополонених. Під час відступаючих боїв чехословацькі війська втратили 40 убитими, 150 пораненими і 17 зниклими безвісти [1, с. 195].

За офіційною статистикою Будапешта, під час боїв у Карпатській Україні угорська армія втратила 72 убитими, 164 пораненими, 3 зниклими безвісти та 2 полоненими [31, с. 16].

Саме події на Закарпатті в березні 1939 р. призвели до першого збройного конфлікту в Європі в період територіальних змін напередодні Другої світової війни. Заразом цей збройний конфлікт мав обмежено локальний характер.

Тому теза про те, що Друга світова війна почалася з бойових дій у Карпатській Україні, яка стала елементом національного міфу в пострадянській Україні, не має жодного підґрунтя [22, с. 134–139].

Деякі вчені вважають збройний конфлікт на Закарпатті прологом до розв'язання Другої світової війни. Попри всю суперечливість зовнішньої політики Карпатської України, особливо щодо Німеччини, організований карпатськими січовиками рух опору був першим у Центрально-Східній Європі збройним виступом проти агресивних планів Третього Рейху та його союзниці Угорщини.

1.2 Політико-адміністративні зміни на території краю

В історії збереглися чіткі формулювання, що Закарпаття військовим шляхом було повернуто до складу Угорщини, а управління цією землею здійснювала переважно не цивільна, а військова адміністрація.

Угорські лідери оцінили приєднання Закарпаття до Угорщини як найвагоміший здобуток на міжнародній арені ХХ ст., а відновлення спільного кордону Угорщини та Польщі на Сході було питанням життя та смерті для обох держав.

Більше того, приналежність і майбутнє Закарпаття Угорщина розглядала в контексті загальноєвропейської і навіть глобальної проблеми, оскільки східна деспотія (у минулому татари та більшовицька Росія у ХХ ст.) безперешкодно проникала через цей регіон у Європу. Найбільшу загрозу для Угорщини становила втрата Закарпаття, оскільки руйнувалися історичні підвалини її державності та територіальної цілісності; прискорювались такі національно-політичні та культурні зміни в регіонах, після яких угорська нація назавжди втратила б своє панування, і, навпаки, повну перевагу отримав українець [12, с. 102].

Найважливішим завданням зовнішньої політики Угорщини було відновлення та збереження Закарпаття в рамках Угорської держави. І вона постійно пропагувала цю ідею серед провідних країн Європи, переконуючи їх лідерів, що справа не в території краю, національному складі та населенні чи його природних багатствах, а насамперед і виключно в стратегічному розташуванні Закарпаття, яке завжди було дуже важливим і вигідним для

військових дій його власників. Угорська політична еліта робила все, щоб Закарпаття залишилося у складі Угорської держави та не допустило його повернення до складу інших держав [3, с. 13].

З окупацією Закарпаття виник угорсько-польський кордон протяжністю 150 км. Відновлення спільного кордону та традиційно дружніх відносин між Польщею та Угорщиною стало підґрунтям для активізації боротьби на Прикарпатті проти українських визвольних військ. З метою спаду українського визвольного руху в першій половині квітня 1939 р., уряди Угорщини та Польщі уклали угоду про недопущення розвитку контактів українського населення, яке проживало в Галичині та Закарпатті для недопускання спалаху українського національно-визвольного руху [16, с. 4].

Документи свідчать про порозуміння та координацію спільної діяльності прикордонних частин Угорщини та Польщі, надання взаємної допомоги у боротьбі з українським визвольним рухом у Галичині та Закарпатті, планування спільних заходів (дні, години, маршрути) для спільного прочісування територій з метою знищення військових снайперів.

15 червня 1939 р., командир 7-ї прикордонної бригади полковник Бодор підкреслив, що «польське командування намагається надати всебічну допомогу з метою очищення нових територій від небажаних елементів».

Угорська сторона визнала, що дві такі каральні акції, проведені силами 2-го та 3-го прикордонних батальйонів, завершилися безуспішно [29, с. 538–545].

Поява радянсько-угорського кордону в Карпатах наприкінці вересня 1939 р., внесла зміни у військово-політичне становище та східну політику Угорщини.

Присутність Радянського Союзу в Карпатах з вересня 1939 р. мала неабиякий вплив на внутрішньополітичне становище Закарпаття, що дуже тривожило вище угорське керівництво. Політична еліта та провідні громадські, наукові та культурні діячі Угорщини, насамперед завдяки

публікаціям діячів культури Закарпаття в СРСР постійно відрізняли Україну від росії, помічали її індивідуальність в історичному, економічному, культурно-цивілізаційному аспектах, визнавали українців як окрему від росіян націю.

30 вересня 1939 р. Міклош Козьма наголошував, що СРСР – більшовицька, комуністична країна, яка прагне поширити та нав'язати Європі свою ідеологію та державний устрій. М. Козьма зазначив, що Угорщина не може залишати без уваги небезпеку, яку відчуває від свого радянського сусіда і висловив сподівання, що Росія незабаром розпадеться на національні держави. Міклош Козьма акцентував, що краще було б, щоб на кордонах Угорщини постала українська держава з понад 40 мільйонами мешканців, а не «ціла Російська імперія з усією її могутністю» [16, с. 4].

Адміністративна політика Угорщини на Закарпатті була своєрідною. Оскільки, Ужгородський район було приєднано до Ужанської жупи, центром якого виступило місто Ужгород. Берегівський, Мукачівський та Тісауйлокський райони було об'єднано та приєднано до Березької та Угочанської жуп із центром у місті Берегово. При формуванні нового адміністративно-територіального устрою в 1939 р. Березьку та Угочанську жупи роз'єднали: до Березької жупи долучили Берегівський і Мукачівський райони, до Угочанської жупи включили Севлюський (Виноградівський) район, а Марамороська жупа охопила Тячівський район (див. Додаток Г).

Прикметною особливістю стало те, що не всюди були приналежним станом оформлені кордони: певні населені пункти заразом належали до двох адміністративних одиниць. Приміром м. Ужгород виступав столицею Підкарпатської території, та одночасно – і центром Ужанської адміністративної експозитури та адміністративним центром Ужанської жупи; м. Мукачево, яке було і центром Березької адміністративної експозитури, в свою чергу було і складовою Березької жупи з центром у м. Берегово [13, с. 189].

Такі зміни мали значний вплив на соціально-економічний розвиток регіону, національну ідентичність його мешканців та загалом на повсякденне життя. Окупаційна влада впроваджувала політику, спрямовану на асиміляцію українського населення, що призводило до напруженості та конфліктів. Водночас, ці події заклали основу для подальших політичних трансформацій у повоєнний період, коли Закарпаття увійшло до складу Української РСР. Розуміння цих історичних процесів є важливим для сучасних дослідників, освітян та всіх, хто цікавиться історією України, оскільки вони допомагають пояснити сучасну ситуацію в регіоні та його історичний шлях розвитку [26, с. 10].

Отже, політико-адміністративні зміни, що відбувалися на території Закарпаття під час окупації Угорщиною, відіграли важливу роль у формуванні подій цього регіону під час Другої світової війни. Після окупації Угорщиною Закарпаття були здійснені зміни у територіальній організації регіону. Територія була перерозподілена на адміністративні одиниці, які було пристосовано до потреб угорської влади. Це включало створення нових округ, реорганізацію місцевих управлінь та призначення угорських адміністраторів на ключові посади.

РОЗДІЛ 2

Військово-політичні процеси на Закарпатті в умовах Другої світової війни 1939–1945 рр.

2.1 Голокост на Закарпатті: передумови та наслідки

Голокост на Закарпатті, як і в інших регіонах Європи, був наслідком поєднання низки історичних, соціально-політичних і ідеологічних факторів, які привели до катастрофічних наслідків для єврейської громади. Закарпаття, яке до Першої світової війни входило до складу Австро-Угорщини, після війни було приєднано до Чехословаччини. Однак, у результаті Першого Віденського арбітражу 1938 р. та подальших територіальних змін у березні 1939 р., Закарпаття стало частиною Угорщини. Це суттєво вплинуло на долю єврейського населення регіону.

До окупації Угорщиною євреї Закарпаття користувалися певною мірою стабільним становищем у Чехословаччині, де панували відносна демократія та толерантність. Проте, після приєднання Закарпаття до Угорщини ситуація почала змінюватися. Угорщина, що вступила в союз із нацистською Німеччиною, поступово переймала антисемітську політику свого союзника. Відразу після окупації Угорщина почала впроваджувати закони, спрямовані проти євреїв [23, с. 150].

Єврейська громада в деякій мірі позитивно сприймала прихід угорської влади восени 1939 р. Вважається, що це було пов'язано з асоціацією з австро-угорським етапом перебування земель Закарпаття, коли євреї займали частково високе становище у державі, та спогадами про різні установи, що прирівнювали в правах як християн так і іудеїв. Наступною причиною, яка схиляла євреїв до угорської влади було те, що в період Карпатської України єврейське населення відчувало небезпеку з боку Карпатських січовиків, тому угорську окупацію вони сприймали, як тимчасовий «порятунок» [23, с. 148].

Починаючи з 1938 р., впроваджуються антиєврейські закони, які стосувались всіх сфер життя. Перший антиєврейський закон був спрямований на обмеження іудейського населення у торгівлі та духовній сфері. Другий антиєврейський закон було прийнято наступного року, що продовжив скорочення норм у торгівлі, ремісництві та позбавляв єврейських офіцерів всіх нагород за мілітарні заслуги.

У 1941 р. був прийнятий третій закон проти євреїв, який стосувався заборони євреям одружуватись із неєврейським населенням та позашлюбні статеві стосунки між ними. Заклучний закон, що був спрямований на погіршення життя єврейського населення було прийнято у 1942 р. та стосувався він сільського господарства, зокрема євреям було заборонено купляти сільськогосподарське майно та вводилось обмеження у володінні землею [24, с. 23–27].

Намагаючись витіснити євреїв зі сфери економіки угорська влада намагалась отримати із цього і зиск, притискаючи євреїв угорці хотіли покращити становище неєврейського населення, зокрема за вилучене єврейське майно мали бути побудовані церкви, школи, будинки для вчителів [23, с. 152].

Таким чином, антисемітські заходи включали обмеження на економічну діяльність євреїв, вилучення їхнього майна, заборону займатися певними професіями та введення обмежень на освіту. Поступово євреї були виключені з суспільного життя, що створило умови для подальших репресій.

У зв'язку з подіями війни на територію Угорщини почали прибувати біженці, якими угорська влада була занепокоєна, особливо, єврейськими біженцями. Протягом 1940–1941 рр. були намагання виселити окремі єврейські родини. Літом 1941 р. було розроблено план виселення євреїв без громадянства на територію Галичини. Проект підтримав М. Козьма, який став чи не основним його реалізатором [24, с. 43–44].

Під час реалізації цього плану розуміння «без громадянства» інтерпретували досить обширно, траплялись випадки, коли арештовували не тільки російських та польських євреїв, а євреїв, які прибували і з інших країн. Заарештоване населення зганяли до вагонів, у яких перевозилась худоба, та відправляли до с. Ясіня, а звідти щоденно по декілька сотень людей перевозили до Галичини. Вважається, що депортації, які проводились до кінця серпня, торкнулись 18500 осіб [13, с. 216–217].

Після німецької окупації Угорщини у березні 1944 р. ситуація для євреїв Закарпаття різко погіршилася. Німецькі війська і угорська влада швидко перейшли до реалізації політики «остаточного вирішення єврейського питання».

Після того, як на чолі угорської держави було поставлено маріонетковий уряд, єврейське населення потерпає знову від змін, зокрема: угорські євреї повинні були носити жовті зірки, майно їхнє підлягало конфіскації, життєві можливості обмежувались до мінімуму після чого євреїв заганяли до гетто, а пізніше депортували [13, с. 216–217] (див. Додаток Д).

Піку «вирішення єврейського питання» досягло у квітні травні 1944 р., коли єврейське населення зганяли до гетто, створених по всій території Закарпаття. Гетто були тимчасовими концентраційними місцями, де євреї жили у важких умовах перед депортацією до таборів смерті.

З цих гетто євреїв відправляли у концентраційні табори Угорщини та Німеччини. Згідно даними Надзвичайної комісії обліку шкоди, розслідуванню і встановленню злочинів, які були заподіяні німецько-угорськими військами то протягом окупації Закарпаття до концентраційних таборів потрапило 112 500 євреїв [35, с. 330].

Основним пунктом призначення був табір смерті Аушвіц-Біркенау, де більшість депортованих загинули. Близько 100 тисяч євреїв з Закарпаття були депортовані і лише незначна частина з них вижила. Під час депортацій багато євреїв піддавалися жорстокому поводженню, були змушені йти

пішки до залізничних станцій, де їх завантажували в товарні вагони (див. Додаток Е).

Єврейські гетто на території Закарпаття було створено у дев'яти населених пунктах. Виселенню до гетто не підлягали тільки ті євреї, які були задіяні до оборони держави, а саме: євреї лікарі, аптекарі і ті хто мав посвідчення від військових структур.

Перше масове виселення євреїв до гетто відбулось 16 квітня 1944 р. на території Собранецького району, а 20 квітня з'явилося оголошення про те, що всі євреї з міста Ужгорода повинні бути виселенні за межі міста.

Громіздкі гетто були утворенні на території м. Мукачева, в якому відсоток євреїв був одним з найбільших. Протягом декількох днів там було зосереджено до 13 тисяч євреїв.

Ще два гетто були створенні у м. Береговому. Хустське гетто знаходилося в центрі міста та одразу на трьох вулицях. Заповнення гетто відбувалось у період з 20 по 27 квітня і за цей час гетто в м. Хуст було заселене 6 тисячами євреїв.

У гетто на території м. Тячева перебувало до 10 тисяч євреїв. Протягом 17–20 квітня проходило і «заселення» гетто у м. Солотвині. Ще одне гетто було створено в селі Іза, в якому за свідченнями було виселено українців, в Ізі перебувало від 5 до 7 тисяч євреїв.

Інше гетто було створене у м. Виноградіві. Це було одним з найчисельніших гетто, оскільки в ньому перебувало до 12 тисяч євреїв, 4,7 тисяч з яких були із самого міста. У с. Сокирниці гетто було тимчасовим пунктом з якого переправляли до Хустського, а звідти до м. Аушвіцу [24, с. 66–71].

Вважається, що з території Закарпаття було відправлено 28 ешелонів з депортованими євреями. Кінцевою станцією був м. Аушвіц, втім сам переїзд був важким, оскільки населення перевозили товарними вагонами, які були розраховані на 40 людей, а перевозили 80. У вагонах було одне відро з питною водою та одне для природніх потреб, їжа була тільки та, яку

вдалось захопити з гетто. Більшість осіб з цих ешелонів була знищена у газових камерах м. Аушвіцу [24, с. 80].

Поки що значиться цифра у 85 тисяч жертв Голокосту. Якщо говорити загалом, то перебування в гетто і депортація в табори смерті тривала з квітня по червень 1944 р. За різними оцінками з 85 тисяч євреїв вижити вдалось 12–15 тисяч євреям [20, с. 385].

Голокост мав катастрофічні наслідки для єврейської громади Закарпаття. До війни єврейська громада була важливою частиною соціально-економічного і культурного життя регіону. Євреї були залучені в різні сфери, включаючи торгівлю, ремісництво, професії і освіту. Після війни кількість євреїв, які повернулися на Закарпаття, була незначною. Більшість з тих, хто пережив Голокост, або емігрували до інших країн, або залишилися жити в інших частинах Європи [15, с. 209].

Знищення єврейської громади мало далекосяжні наслідки для Закарпаття. Регіон втратив значну частину своєї культурної та економічної спадщини. Колишні єврейські квартали, синагоги, школи та інші установи залишилися без своїх власників і часто занепадали. Пам'ять про євреїв Закарпаття зберігається через меморіальні місця, літературу та дослідження, що висвітлюють їхній внесок у життя регіону і трагічну долю під час Голокосту.

2.2 Рух Опору на території краю, його ідеологічна та зовнішньополітична спрямованість

У зв'язку з актуалізацією українського питання за кордоном на території Закарпатського краю відновлюється українська політична група, яка переважно складалась із вихідців з Карпатської Січі і як мала на меті підпільно відстоювати незалежність Закарпаття до України, проте з початком німецько-радянської війни група розпадається.

Цікавим є те, що в період угорської окупації центром проукраїнської еліти, яка здійснюватиме нелегальну діяльність будуть не колишні вихідці з

Карпатської Січі, а молодь середніх та вищих навчальних закладів, що орієнтуватиметься на ОУН. Після розколу ОУН на дві частини закарпатські «підпільники» схилиються до ОУН(б) [23, с. 117–119].

Молодь об'єднувалась у підпільні організації. У лютому 1940 р. у м. Хусті було засновано організацію шкільної молоді, до якої входили: Дмитро Бандусяк, Петро Погоріляк, Василь Маркусь та ін. Організація поставила собі за ціль всіма можливими способами відірвати Закарпаття від Угорщини та возз'єднатись з Україною, однак угорська контррозвідка довідалась про організацію та затримала багатьох членів, яких пізніше судитимуть у м. Мукачеві у приміщенні палацу Ковнер, після чого це засудження увійде в історію, як «Ковнерська справа» [18, с. 21–31].

ОУН попри великі втрати намагалась втримати Закарпаття у вимірі загальноукраїнського національного руху. За кордоном оунівці створювали нелегальні гуртки та курси, що займались військовою підготовкою молодих оунівців для повернення та продовження боротьби на території Закарпатського краю. Для розширення пропагандистської роботи на Закарпатті оунівці налагодили випуск нелегальної газети «Чин», але вдалось випустити тільки три випуски [35, с. 346–347].

Український рух Опору зміг два роки працювати підпільно, аж допоки у 1941 р. не був виявлений угорською окупаційною владою. Українське підпілля у березні 1940 р. встановило на Хустському замку синьо-жовтий прапор зірвавши попередньо угорський, акція отримала широкий відгос серед закарпатців, оскільки прапор на замку зміг протриматись протягом першої половини дня.

Пізніше з нагоди другої річниці окупації угорською владою Закарпатського краю, представники місцевого руху Опору поблизу села Велика Копаня встановили хрест на могилі січовиків з написом: «Борцям за волю України», після чого угорська контррозвідка та жандармерія взяли під нагляд увесь рух [23, с. 122].

Протягом 1939–1940 рр., практично кожен третій русин-українець був відправлений до виховних таборів, військових таборів і в'язниць в Угорщині. Усі борці за незалежність України на Закарпатті, як і на всіх українських теренах, були репресовані та заслані. Після перевірки 600 учнів Закарпаття 150 продовжили навчання, усіх інших виключили за націоналізм. 25 тис. інтелігенції та молоді врятувалися від переслідувань шляхом виїзду до СРСР, Словаччини та Чехії. Згідно даних консульства Німеччини в м. Хусті, після окупації Карпатської України Угорщиною близько 7,5 тис. українських націоналістів покинули Карпатську Україну та переселилися до Східної Словаччини, де ними опікувалися німецькі військові служби [22, с. 134–139].

Досвідчений січовик із Закарпаття Михайло Журахівський, який протягом двох років перебував в угорському концтаборі, а після війни протягом 25 років відбував ув'язнення у радянських таборах, зауважив, що угорський режим був набагато м'якшим за радянський.

Однак, більшість безпосередніх учасників боротьби за незалежність Карпатської України подають політику Угорщини на Закарпатті в більш жорсткому тоні, оскільки не знали таборів в СРСР через еміграцію на Захід. За їх даними, під час Другої світової війни угорський режим знищив понад 115 тис. мешканців Закарпаття, в тому числі була знищена молода, національно свідомо інтелігенція. Кілька разів пропоновані у 1940–1942 рр. угорським Генеральним штабом плани назавжди звільнити регіон від українських русинів шляхом їх депортації із Закарпаття в глиб Угорщини чи до Галичини, були відхилені урядом [8, с. 17–18].

Здійснити ці наміри не вдалося через поразку країн німецької коаліції у Другій світовій війні. У боротьбі проти угорської окупації Закарпаття загинуло 5 тис. січових стрільців. Інші дані говорять, що за волю Карпатської України загинуло 7 тисяч осіб [9, с. 40].

Після того, як засуджені оунівці повертались з тюрем, у зв'язку із закінченням війни вони далі продовжували боротьбу, але вже проти

радянського режиму, який піддавав репресіям все, що стосувалося самостійності України. Розуміючи добре з ким вони мають справу у січні 1945 р. створюється центр національно визвольної боротьби у Хустському та Тячівському районі, який продовжуватиме підпільну боротьбу проти радянського режиму [14, с. 52–57].

Рух Опору на Закарпатті мав різноманітні ідеологічні напрямки, від комуністичних до націоналістичних. Основними ідеологічними складовими були:

1. Націоналізм. Одним із основних двигунів руху Опору було прагнення до національного визволення українців з території Закарпаття. Ідея створення незалежної української держави, яка включала б Закарпаття, була ключовою для багатьох учасників руху. Це прагнення знаходило відгук серед місцевого населення, яке довгий час перебувало під владою різних державних утворень.

2. Антифашизм. Значна частина руху Опору була об'єднана в боротьбі проти фашистських окупантів та їхніх угорських союзників. Ці групи, часто підтримувані Радянським Союзом, боролися за визволення від фашистської тиранії і встановлення демократичного чи соціалістичного ладу.

3. Комунізм. Комуністичні ідеї також були впливовими серед деяких груп опору, особливо тих, хто мав контакти з радянськими партизанами чи підпільниками. Вони боролися за встановлення радянської влади на Закарпатті і включення регіону до складу СРСР.

Рух Опору на Закарпатті мав різні зовнішньополітичні орієнтації, що відображали ідеологічні відмінності між його складовими частинами:

1. Союз з СРСР. Багато груп опору, особливо прокомуністично орієнтовані, шукали підтримки у Радянського Союзу. Вони розглядали СРСР як природного союзника в боротьбі проти фашизму і угорської окупації. Радянські партизани та підпільники активно діяли в регіоні, забезпечуючи логістичну та військову підтримку місцевим силам опору

притому маючи свої власні плани щодо майбутнього Закарпатського регіону.

2. Співпраця з Чехословацьким урядом у вигнанні. Деякі націоналістичні групи опору орієнтувалися на відновлення Чехословацької республіки і співпрацювали з урядом у вигнанні. Вони прагнули повернути Закарпаття до складу Чехословаччини після завершення війни, сподіваючись на підтримку західних союзників у цьому питанні.

3. Західні союзники. Хоча Закарпаття було географічно віддалене від Західної Європи, деякі групи опору мали контакти з представниками західних союзників, таких як Велика Британія та США. Вони сподівалися на підтримку західних демократичних держав у боротьбі проти угорців та у майбутньому врегулюванні територіальних питань [35, с. 344–364].

Основні групи та діячі руху Опору:

1. Карпатська Січ. Одна з найвідоміших націоналістичних організацій, яка боролася за незалежність Закарпаття і створення української держави. Карпатська Січ діяла під керівництвом Августина Волошина і відігравала важливу роль у перших збройних зіткненнях з угорськими та польськими військами.

2. Комуністичні партизани. Ці групи були активно підтримувані Радянським Союзом і включали місцевих комуністів, які боролися проти угорської окупації. Вони організовували диверсії, саботаж та інші форми опору на території Закарпаття.

3. Українські націоналісти. Окрім Карпатської Січі, в регіоні діяли й інші націоналістичні групи, які прагнули визволення Закарпаття від угорської влади і створення незалежної України. Вони часто співпрацювали з польськими та чехословацькими підпільниками [2, с. 119].

Рух Опору на Закарпатті мав значний вплив на перебіг подій у регіоні під час Другої світової війни. Хоча більшість збройних виступів були придушені, вони відіграли важливу роль у загальному антифашистському русі. Після завершення війни Закарпаття було

приєднано до Радянського Союзу, що стало прямим наслідком діяльності комуністичних груп опору та стратегічних інтересів СРСР.

Ідеологічна різноманітність руху Опору залишила свій слід у політичному та соціальному житті Закарпаття після війни. Вплив націоналістичних та комуністичних ідей продовжував визначати політичну динаміку регіону, хоча більшість націоналістичних рухів були жорстко репресовані радянською владою.

У культурному контексті рух Опору заклав основи для подальшого розвитку національної свідомості серед українців Закарпаття. Попри радянські репресії, пам'ять про боротьбу опору залишалася важливою складовою регіональної ідентичності.

Рух Опору на Закарпатті був складним та багатогранним явищем, яке включало різні ідеологічні напрямки та зовнішньополітичні орієнтації. Його діяльність мала значний вплив на події Другої світової війни та на подальшу долю регіону. Вивчення руху Опору на Закарпатті є важливим для розуміння історичних процесів, що відбувалися в цьому регіоні, а також для вшанування пам'яті тих, хто боровся за свободу та незалежність своєї батьківщини.

Важливо те, що рух Опору на Закарпатті виник як відповідь на політичні та військові події, що розгорнулися в Європі в 1930-х і 1940-х рр. Після Першої світової війни Закарпаття стало частиною Чехословаччини, але вже в 1938 р., після Першого Віденського арбітражу, регіон був переданий Угорщині. Угорська окупація спричинила значні зміни у політичному, соціальному та економічному житті регіону, що створило сприятливі умови для розвитку руху Опору.

2.3 Вхідження регіону до складу СРСР

Оскільки ситуація на Східному фронті змінювалася на користь СРСР, становище Угорщини ставало дедалі катастрофічнішим. З

перемогами СРСР «українське питання» автоматично стало актуальним і перемогло інтереси Угорщини, а також інтереси решти союзників. Хоча шансів на створення суверенної Української держави не було, все ж питання всеосяжності українських земель включно з входженням Закарпаття до України стало реальним і неминучим.

Угорським керівникам вдалося відстояти Закарпаття і не допустити радянські війська у Карпати та на територію Угорщини. Угорська військова доктрина завжди наголошувала, що Закарпаття постійно відігравало ключову роль як стратегічний напрямок наступу на СРСР, а згодом і оборони, недопущення радянської армії на територію Угорщини, неможливість прямої більшовицької загрози Угорщині та всій Європі.

У 1942–1943 рр. урядова комісія досліджувала військово-стратегічне значення Карпатського регіону і в липні 1943 р. дійшла висновку, що Закарпаття відіграватиме ключову роль у війні і після неї та дасть перевагу країні, яка зможе надійно заволодіти регіоном. Втрата Закарпаття для Угорщини означатиме постійне відкриття коридору для стратегічного та духовного проникнення зі Сходу та Півночі та відповідно означатиме постійну загрозу для угорської нації. Комісія рекомендувала звернути надзвичайну увагу на русинів, оскільки після війни вони відіграватимуть провідну роль у країні, з якою будуть асоціюватися.

Комісія визнала цей регіон стратегічним регіоном, основним для майбутнього Угорщини, і рекомендувала уряду країни вжити всіх можливих дій на міжнародній арені, для того щоб Закарпаття залишилося у складі Угорщини на федеративних правах [27, с. 15–49].

Проте Угорщина, як активний учасник коаліції держав Осі, не могла вплинути на позицію країн антинімецької коаліції. Усі спроби Угорщини домогтися визнання зміни зовнішньої політики 1943–1944 рр., не знайшли підтримки серед країн ворогуючої коаліції. У грудні 1943 р. між СРСР і чехословацьким урядом в екзилі в м. Лондоні було прийнято рішення про приєднання Закарпаття до радянської України.

З поразкою Угорщини у Другій світовій війні великодержавні амбіції лідерів угорського уряду зазнали краху. Рішення про перегляд територій сусідніх країн на її користь були скасовані, кордони відновлені 31 грудня 1937 р., і Угорщина втратила панування в Південно-Східній Європі. Була засуджена окупаційна політика Угорщини в сусідніх країнах, насамперед в СРСР та Україні [8, с. 17–18].

Закарпаття, географічно розташоване на стику кількох великих держав та імперій, завжди мало стратегічне значення. Після Першої світової війни регіон став частиною новоствореної Чехословаччини, що було закріплено Сен-Жерменським мирним договором 1919 р. Проте, після Першого Віденського арбітражу 1938 р. та наступних подій, Закарпаття було приєднано до Угорщини. З початком Другої світової війни цей регіон став полем битви та об'єктом територіальних претензій [3, с. 12].

У вересні 1944 р. радянські війська змогли прорвати оборону і через Яблуницький і Татарський перевали заходять на територію Закарпаття. Після чого в історії Закарпатського краю починається новий період.

Радянська влада одразу організовує на Закарпатті Народні Комітети, та у листопаді 1944 р. створює комуністичну партію [34, с. 230].

Населення Закарпаття після угорської окупації та всіх репресії мала потяг до єднання з УРСР цей потяг і було використано радянським керівництвом для розширення кордонів та просування впливу у центральноевропейських країнах [35, с. 379].

У 1945 р. розпочинаються переговори про передачу Закарпатської області до СРСР. СРСР наполягав на прискоренні розгляду договору про передачу, оскільки Й. Сталін прагнув вирішити «закарпатське питання» до Постдамської конференції, щоб таким чином англійська та американська сторона не використали Закарпаття, як козир для своєї країн.

29 червня 1945 р. було підписано договір про передачу Закарпаття. Підписали договір представники московської та чехословацької держав та

виявили зневагу одразу ж не запросивши представника для укладання договору ні з Закарпаття ні з УРСР та для його підписання [19, с. 34–35].

З кінця 1944 р. Закарпаття фактично перебувало під контролем радянських військ. Радянська влада швидко встановила свої адміністративні структури. В листопаді 1944 р. було створено Закарпатську Українську Народну Радуг (ЗУНР), яка стала основним органом місцевого самоврядування. Вона оголосила про бажання приєднати Закарпаття до Радянської України, що було підтримано радянським керівництвом.

У березні 1945 р., після декількох місяців підготовки, в м. Ужгороді відбувся З'їзд народних комітетів Закарпатської України, який прийняв рішення про возз'єднання з Українською Радянською Соціалістичною Республікою (УРСР). Це рішення було формально закріплено договорами між Чехословаччиною та СРСР у червні 1945 р. Відповідно до договору, Чехословаччина відмовилася від своїх претензій на Закарпаття, що відкрило шлях для його інтеграції до складу УРСР.

Після включення до складу СРСР, Закарпаття зазнало значних соціально-економічних та культурних змін. Радянська влада почала активну індустріалізацію регіону. Було проведено колективізацію сільського господарства, що супроводжувалося примусовими заходами і викликало значний спротив місцевого населення.

У рамках радянських п'ятирічок Закарпаття перетворювалося на важливий індустріальний центр. Було побудовано нові заводи, фабрики та інші підприємства, що сприяло зростанню економіки регіону. Разом з цим відбувалася урбанізація: зростали міста, будувалися нові житлові райони, розвивалася інфраструктура [34, с. 229–234].

Суттєві зміни відбулися і в галузі освіти та культури. Відкривалися нові школи, технікуми та вищі навчальні заклади, що сприяло русифікації населення. Пропагувалася радянська культура, активно розвивалися місцеві театри, бібліотеки, музеї. Радянська влада також намагалася асимілювати

місцеве населення, впроваджуючи ідеї соціалістичного реалізму та радянських цінностей.

Не всі мешканці Закарпаття сприймали радянську владу позитивно. Серед частини населення існував опір колективізації, індустріалізації та політичним репресіям. Репресії торкнулися багатьох місцевих жителів, зокрема інтелігенції, представників церкви, колишніх політичних та військових діячів. Частина населення була депортована або зазнала репресій з боку радянської влади.

Процес входження Закарпаття до складу СРСР був результатом складних історичних передумов, що сягають свого коріння ще з періоду Першої світової війни. Регіон, який завжди мав стратегічне значення, перейшов від Чехословаччини до Угорщини в результаті геополітичних перемін після Першої світової війни. Однак, наприкінці Другої світової війни, Закарпаття опиняється під владою СРСР.

Входження Закарпаття до складу СРСР мала тривалі наслідки для розвитку регіону. Це вплинуло на соціально-економічний розвиток, демографічні процеси та національну самосвідомість місцевого населення.

Процес входження Закарпаття до складу СРСР був складним і суперечливим, який супроводжувався змінами та репресіями, примусовими заходами. Цей період залишив значний вплив на подальший розвиток регіону та його місце в сучасній Україні. Розуміння цих історичних процесів є важливим для аналізу сучасного соціально-економічного та культурного стану Закарпаття. Радянська окупація призвела до швидкого встановлення радянської влади та контролю на Закарпатті. За короткий час було створено місцеві ради та органи самоврядування, а в червні 1945 р. було укладено договори, що формально включили регіон до складу СРСР. Процес інтеграції вимагав значних політичних та адміністративних змін, що відзначилися створенням нових структур та реорганізацією адміністративного устрою.

РОЗДІЛ 3

Інформаційно-комунікаційні технології як засоби формування логічної компетентності з вивчення теми «Закарпатський край в умовах угорської агресії»

Важливість вивчення історії в навчальному закладі на сучасному етапі полягає не стільки в знаннях, які дає вчитель, скільки в тому, як учень самотійно здобуває історичні знання.

Зовнішнє незалежне оцінювання суттєво вплинуло на методику викладання загальноосвітніх предметів, зокрема історії. У роботі з учнями все частіше використовуються методичні прийоми контролю оцінювання навчальних досягнень учнів. Якісно розроблений і виконаний тест стає ефективним інструментом визначення рівня загальноісторичних компетентностей учнів [36, с. 19].

Ефект від вивчення історії в сучасній школі – це не тільки засвоєння фактів, понять, імен, зв'язків, тенденцій, а й розвиток умінь і навичок критично мислити, творчо вирішувати проблеми, пізнати важливість того, що навчився та використовує набуті знання та навички в життєвих ситуаціях.

Історія, як предмет унікальна тим, що впливає на формування системи мислення, дає людині можливість вільно пересуватися в історичному просторі, озброює її знаннями історичного досвіду, що, у свою чергу, дозволяє правильно оцінювати сучасність, політичні та соціальні процеси. [21, с. 6–9].

Одним із провідних принципів сучасної історичної освіти є компетентнісний підхід, сутність якого полягає в тому, що розвиток конкретних особистісних здібностей (компетенцій) визнається проміжними та кінцевими результатами освіти, які виявляються в комплексі умінь і навичок, що базуються на знаннях. Навчальний процес спрямований на

досягнення результатів, якими є ключові, загальноосвітні та предметні (галузеві) компетентності.

До предметних компетентностей з історії в методичній літературі належать: хронологічна, просторова, інформаційна, мовленнєва, логічна, аксіологічна

Критеріями розвитку логічної компетентності є такі комплексні вміння учнів: давати визначення історичним поняттям і використовувати їх для пояснення історичних явищ і процесів; аналізувати, синтезувати та узагальнювати значну кількість фактів, простежуючи зв'язки та тенденції історичного процесу; визначати причини, суть, наслідки та значення історичних явищ і подій, зв'язки між ними; визначити роль людського фактору в історії, розкрити внутрішні мотиви та зовнішні чинники діяльності історичних діячів [21, с. 6–9] (див. Додаток Ж).

Сьогодні в Україні, незважаючи на війну за своє майбутнє, впровадження інформаційних технологій стає все більш масштабним і складним. Сучасну учнівську молодь вже не цікавлять традиційні лекції та уроки – сьогодні молодь надає перевагу інтерактивним технологіям. Більше того, на думку фахівців, ці методи дуже ефективні, оскільки підвищується як рівень успішності, так і якість навчання.

Однак, деякі вчителі-предметники вважають, що використання комп'ютерів та інформаційних технологій є виключно сферою діяльності вчителів ІТ. Проте, практична діяльність кращих педагогів-новаторів України доводить, що сьогодні вчителі зобов'язані не лише вільно володіти сучасними інформаційно-комп'ютерними технологіями, а й уміло використовувати їх у своїй професійній діяльності [25, с. 16–21].

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – це комплекс сучасних комп'ютерних засобів, телекомунікаційного та програмного забезпечення, що дозволяє здійснювати інтерактивну підтримку сучасних технологій навчання. Це означає, що комп'ютер або нові інформаційні

технології в освіті – це процеси підготовки та передачі інформації, засобом реалізації яких є комп'ютер [25, с. 16–21].

Основним завданням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій є розвиток інтерактивного середовища, що забезпечує управління пізнавальною діяльністю учнів – доступ до сучасних інформаційно-освітніх ресурсів (електронних підручників, різноманітних баз даних, освітніх сайтів тощо).

Для розвитку інформаційних компетентностей використовуються такі технології: аналіз таблиць, схем, графіків і схем; стимулювання роботи з різними джерелами інформації, такими як підручники, посібники, карти, наукові журнали та Інтернет, усний або письмовий опис явищ, подій; складання таблиць чи схем або будування відповіді за схемою чи таблицею; висловлювання власної думки, формулювання та відстоювання власної позиції; підготовка повідомлень, рефератів, висування тез.

Для розвитку комунікативних компетентностей вчителі використовують наступні підходи: проведення нестандартних занять, що передбачають активне спілкування учнів, таких як міні-конференції та семінари; залучення учнів до створення та захисту індивідуальних та групових проектів; використання інтерактивних методів на уроках, таких як «Прес», «Мозковий штурм», «Мікрофон» проведення нестандартних занять, зокрема, таких як уроки-подорожі, ігрові уроки та конференції; вивчення та врахування життєвого досвіду та інтересів учнів.

За допомогою ІКТ можна розвивати такі вміння: робота з текстом і картою; проведення самостійного складання структурно-логічних схем і таблиць; здійснення зворотнього зв'язку через бесіди, контрольні роботи, проекти та презентації; робота над встановленням логічних зв'язків, дотримуючись головної думки; частіше використовувати питання «Чому?» для навчання мисленню та встановленню причинно-наслідкових зв'язків [4, с. 4–13] (див. Додаток 3).

На кожному уроці потрібно намагатися розвивати всі ключові компетентності. Неможливо чітко відокремити розвиток соціальних компетенцій від розвитку будь-яких інших компетентностей. Проте, диференціюючи зміст завдань, форми і методи роботи на окремих уроках, слід спрямовувати процес навчання на розвиток тієї чи іншої компетентності. Крім того, окремі теми ІТ-занять суттєво орієнтовані на розвиток індивідуальних компетенцій. Таким чином, через зміст і форми роботи під час індивідуальних занять потрібно намагатися розвивати предметні компетентності, а через них – ключові компетентності [4, с. 4–13].

До прикладу під час вивчення теми в 10 класі «Закарпаття в умовах угорської агресії» доцільно використовувати дидактичні ігри. У програмі Classtools.net можна створити дидактичну гру «Колесо Фортуни», для активізації знань учнів з попереднього уроку. За допомогою цієї гри кожен учень повинен дати відповідь на питання. Приклади питань:

- Перерахуйте характерні ознаки перебування Закарпатського регіону у складі Чехословаччини.
- У якому році була утворена Карпатська Січ?
- Коли відбулись вибори до Сойму Карпатської України?
- Незалежність Карпатської України було проголошено в ...?
- Чому Карпатська Україна не змогла відстояти свою незалежність?
- Проаналізуйте риси угорської окупаційної влади на території Закарпаття.
- Які течії руху Опору діяли на території Закарпаття?
- Охарактеризуйте антиєврейські закони та заборони, яких вони стосувались?

Наступним можна подати завдання для розвитку в учнів хронологічної та логічної компетентності. Приміром учні повинні в сучасних Google картах показати українські території, які були у складі Чехословаччини та території, які опинились під угорською окупацією.

Наступне завдання: у мобільній програмі Canva учні повинні створити логічну схему з тез для порівняння яким було соціально-економічне життя Закарпаття у складі Чехословаччини та Угорщини.

Залучати інформаційно-комунікаційні технології можна і для роботи учнів в групах, так працюючи в групах учні повинні створити інтерактивну дошку за темою «Політичні течії Закарпаття», де потрібно охарактеризувати кожен з течій яка діяла на території Закарпаття (українофільство, русинство, москвофільство, комунізм) на момент приходу угорської влади, та визначити, як трансформувались ці течії в період угорської окупації (див. Додаток К).

Іншим прикладом для розвитку логічної компетентності із залученням ікт може слугувати стрічка часу, а саме: продовжуючи з минулого уроку учні в програмі Timetoast продовжують заповнювати стрічку часу позначаючи ключові події з теми (див. Додаток Л).

Працюючи з наочним матеріалом можна оприлюднити фрагмент з відеоролика на YouTube: «Проголошення Карпатської України», після перегляду відео учні повинні у формі «Круглого столу» обговорити і вирішити такі питання:

- У якому році було проголошено незалежність Карпатської України від Чехословаччини?
- Яку національну символіку було обрано?
- Кого було обрано президентом Карпатської України?
- Які події відбувались одразу після проголошення незалежності Карпатської України? (див. Додаток М).

Створення проблемних ситуацій та проведення нестандартних уроків, які розвивають комунікативні навички, такі як уроки-подорожі, прес-конференції, онлайн-тестування, є важливим елементом навчального процесу. Також варто взяти на себе відповідальність за захист учнівських робіт та проєктів. У разі потреби у викладанні предмету використовувати

фрагменти художньої літератури та художніх творів. Наголошувати на важливості навчальної дисципліни для розвитку суспільства.

Якщо учням важко запам'ятовувати імена, дати і події, то на наступному уроці можна використати флеш-картки для стимулювання учнів.

Розповідаючи про рух Опору на Закарпатті, доцільним буде виокремити найактивніших його членів та подати текстові або літературні описи про певного діяча, у той час, учні матимуть завдання на співвіднесення опису з діячем.

Для розвитку логічної компетентності та стимулювання роботи учнів в парах хорошим засобом буде створення та презентація учнівських проєктів. До прикладу, можна подати список з певних державних та культурних діячів Карпатської України, а учні у свою чергу повинні за допомогою інтернет-ресурсів створити короткий життєпис певної особистості.

Для того, щоб виробляти в учнів логічну компетентність потрібно і залучати міжпредметні зв'язки. Зразком може слугувати всесвітня історія: за сприяння методу «Альтернатива» учням пропонується подумати над тим, за яких умов Карпатська Україна змогла б відстояти свою незалежність.

Розвиваючи логічну компетентність за допомогою ІКТ можна залучити і креативне мислення. Розподіливши учнів по групах поставити перед ними наступне завдання: створіть веб-сайт на тему: «Рух Опору Закарпаття. Вимоги, вміння, навички, якими повинен володіти кожний, щоб позбутись угорських окупантів». Учні в свою чергу створюють свою індивідуальну назву сайту, не відхиляючись сильно від основної, роздумують над дизайном, а головне над мотивацією, щоб залучити як найбільше повстанців до свого руху.

Подальшим завданням може слугувати створення різних алгоритмів із залученням всесвітньої історії: учні повинні відтворити систему події, з всесвітньої історії та історії України, що привели до окупації території

Закарпаття Угорщиною, для урізноманітнення роботи пропонується розробка завдань у формі інфографіки, інтелект карти, логічних схем.

Отже, використання ІКТ для розвитку ключових, предметних і загальних компетентностей сприяє: самовдосконаленню учнів; розумінню інформаційно-комунікаційних процесів; умінню застосовувати набуті знання у професійній діяльності; вдосконалювати професійні навички; застосовувати набуті знання у навчальній та повсякденній практиці.

Вивчення історії в навчальних закладах у сучасний час набуває особливого значення не лише через те, що вчитель передає знання, але й через те, як учень самостійно засвоює ці знання. Одне з головних завдань цього предмета – допомогти молоді у сприйнятті сучасного світу крізь призму минулого, розумінні суперечливостей власного суспільства та сприянні розвитку толерантності – як професійної, так і етичної.

У сучасній Україні, не зважаючи на складну ситуацію, пов'язану з війною, впровадження інформаційних технологій у навчальний процес стає все більш важливим. Сучасні учні не зацікавлені в традиційних лекціях, вони віддають перевагу інтерактивним методам навчання, які, за думкою експертів, є надзвичайно ефективними, підвищуючи якість освіти та успішність учнів.

Загалом, використання інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку ключових, предметних і загальних компетентностей сприяє: саморозвитку учнів, дозволяючи їм активно вчитися та вдосконалювати свої знання і вміння; розумінню інформаційно-комунікаційних процесів, що відбуваються в сучасному світі та їх впливу на суспільство; умінню застосовувати набуті знання у професійній діяльності, сприяючи підвищенню ефективності та продуктивності роботи; вдосконаленню професійних навичок, надаючи можливість вивчати нові технології та методи роботи; застосуванню набутих знань в педагогічній та повсякденній практиці, сприяючи інтеграції технологій у навчальний процес та розвитку індивідуальних та колективних навичок учнів.

РОЗДІЛ 4

Активні та інтерактивні методи – необхідні компоненти під час формування хронологічної та просторової компетентності в учнів 10 класу з вивчення теми: «Становище Закарпаття під час Другої світової війни 1939–1945 років»

Підготовка учнів до розуміння складних історичних подій, таких як Друга світова війна та її перебіг на території Закарпаття, вимагає ефективних та інноваційних педагогічних методик. Особливо важливою в цьому контексті є використання активних та інтерактивних методів навчання, які стимулюють учнів до активної участі, сприяють глибокому засвоєнню матеріалу та розвитку критичного мислення [4, с. 4–13].

Структура хронологічної компетентності учнів включає вміння: встановлювати події відповідно за датами або дати за подіями; вміння співвідносити події та дати зі століттям (або тисячоліттям), його початком (чи половиною) та кінцем; вміння визначати тривалість подій; вміння визначати та групувати дати на основі певних подій, явищ, процесів; вміння співвідносити дати з явищем або процесом; вміння синхронізувати факти на встановлення синхронності фактів, подій, історичних періодів; вміння встановлювати хронологічні послідовності подій (уривків з джерел, історичних малюнків, картин тощо) [10, с. 127–128] (див. Додаток Н).

Активні методи навчання, такі як обговорення, групова робота, рольові ігри, дебати тощо, дозволяють залучити учнів до процесу вивчення матеріалу. Наприклад, для формування хронологічної компетентності можна використати рольову гру, де кожен учень представляє окрему історичну постать або подію, і разом вони спробують відтворити послідовність подій та їх хронологію (див. Додаток П).

Інтерактивні методи, такі як використання відеоматеріалів, мультимедійних презентацій, інтерактивних вправ та веб-ресурсів,

сприяють залученню уваги учнів та сприяють їхньому зануренню в історичний контекст. Наприклад, використання історичних карт і анімаційних відеороликів допомагає учням краще зрозуміти просторові та хронологічні відношення подій та їх вплив на територію Закарпаття під час Другої світової війни.

Найпростішими завданнями з даної теми можуть бути затвердження або відхилення (відповіді «так» або «ні», метод «Світлофор») дати конкретної події або визначення відповідності однієї з двох подій конкретній даті (або навпаки); завдання на асоціацію, яка з кількох поданих подій відбулася раніше.

Традиційні форми перевірки хронологічних знань передбачають визначення послідовності подій, відповідності дат і подій (одна з яких може бути зайвою), визначення дати події за описом. Розглянемо кілька прикладів завдань для формування хронологічної та просторової компетентності учнів 10 класу з теми: «Становище Закарпаття під час Другої світової війни 1939–1945 років»:

1. Визначення послідовності подій:

- A. Проголошення незалежності Карпатської України
- B. Окупація Закарпаття угорськими військами
- C. Приєднання Закарпаття до СРСР
- D. Визволення Закарпаття радянськими військами

2. Визначення дати події за описом:

- A. «У цей день було оголошено утворення Закарпатської Угорської Республіки».
- B. «У цей день радянські війська визволили Закарпаття від нацистської окупації».

3. Просторові завдання:

– Позначте на карті територіальні зміни Закарпаття під час Другої світової війни: приєднання до Угорщини, приєднання до СРСР, межі управлінь тощо.

4. Аналіз подій:

– Порівняйте становище населення Закарпаття під час управління угорською та радянською владою. Визначте основні зміни, які відбулися в цей період.

Ці завдання допоможуть учням розібратися у хронології та просторових аспектах становища Закарпаття під час Другої світової війни.

Важливим напрямком є розвиток умінь і навичок роботи зі стрічкою часу. Завдання можуть передбачати визначення тривалості історичних подій, встановлення часових зв'язків між подіями. Ось кілька прикладів завдань для роботи зі стрічкою часу з учнями 10 класу:

1. Визначення тривалості історичних подій:

- A. Початок Другої світової війни
- B. Закінчення Другої світової війни
- C. Окупація Закарпаття угорськими військами
- D. Приєднання Закарпаття до СРСР

2. Встановлення часових зв'язків між подіями:

– Позначте на стрічці часу події «Окупація Закарпаття угорськими військами» та «Початок Другої світової війни» і визначте, яка подія відбулася раніше.

3. Аналіз історичних подій:

– З'єднайте стрічки часу для Закарпаття та глобальної історії, щоб показати, які події відбувалися одночасно у світі та на Закарпатті під час Другої світової війни.

Для підвищення інтересу учнів до вивчення історії, зокрема розвитку хронологічних умінь і навичок, рекомендується використовувати історичні рівняння. Як правило, вони включають кілька розумових операцій і змушують задуматися про стан і порядок виконання.

Приклади використання історичних рівнянь:

$A+B+C=G$, де

А – сума цифр дати окупації Закарпаття угорськими військами (1939);

В – сума цифр дати приєднання Закарпаття до СРСР (1944);

С – кількість років тривалості угорської окупації Закарпаття; $1939+1944=1944+C$; $C = 1939$ до $1944 = 5$ років G – який рік почалася угорська окупація Закарпаття? (1939 рік) (див. Додаток Р).

Це завдання вимагає від учнів розуміння хронології подій, а також використання розумових операцій для знаходження рішення. Такий підхід може зробити вивчення історії цікавішим та викликати більший інтерес серед учнів.

Цікавими для порівняння є плакати із зображенням тієї ж події, але належать авторам воюючих країн. Вони не лише яскраво характеризують конкретну епоху та розвивають хронологічні навички, а й надають широкі можливості для аналізу ситуацій, прогнозування та розвитку критичного мислення учнів. Наприклад:

– Угорський пропагандистський плакат із нагоди окупації Карпатської України в березні 1939 р. (див. Додатки С і Т);

– Агітаційні плакати Карпатської Січі (див. Додаток У).

Особливу роль у поданні та формуванні хронологічних умінь учнів відіграють різноманітні зразки. Наприклад, схема «драбина» дає змогу простежити причинно-наслідкові зв'язки між різними історичними подіями.

Такі завдання, як «Четвертий лишній», також розвивають мислення та перевіряють навички хронології. Наприклад, учням пропонуються групи дат – вони повинні зрозуміти, за якими критеріями вони об'єднані, і вилучити одну зайву.

Отже, ось приклад завдання «Четвертий лишній» для розвитку навичок хронології в контексті вашої теми:

Групи дат:

1. 1938, 1939, 1940, 1941
2. 1944, 1945, 1946, 1950

Завдання: Виділіть лишню дату у кожній групі і поясніть, чому вона не підходить до згаданої категорії.

Відповіді:

1. 1938, 1939, 1940, 1941 – лишня дата: 1938. Оскільки інші роки відносяться до періоду Другої світової війни, а 1938 р. є роком попереднім за початком війни.

2. 1944, 1945, 1946, 1950 – лишня дата: 1950. Оскільки інші роки відносяться до заключних років Другої світової війни та найближчого післявоєнного періоду, а 1950 рік знаходиться пізніше і не відноситься до цього періоду.

Багато карикатур присвячені подіям Другої світової війни. Наприклад, додаток до хрестоматійних «шлюбних угод» Й. Сталіна і А. Гітлера. Учні розташовують наведені нижче фотографії в хронологічному порядку (за бажанням вказують дату події або співвідносять її з поданими датами).

Важливе значення для формування в учнів хронологічних навичок має робота з різними видами таблиць. Найпростішим видом є загальна хронологічна таблиця, яка виконує роль хронологічного орієнтира. Такі таблиці мають два стовпці: дата і подія. Тематичну хронологічну таблицю можна запропонувати учням для ведення при вивченні окремої навчальної теми. Перевірити рівень засвоєння знань з хронології можна на наступному уроці, запропонувавши учням розташувати події та дати (встановити відповідність) у таблиці.

Ця таблиця дозволить учням легко орієнтуватися в хронології подій, розміщених за роками. Вона може бути використана для порівняння послідовності подій у Закарпатті з загальними історичними подіями.

Хронологічні таблиці можна скласти за принципом зведеної хронології – події можуть мати загальнодержавне значення, коли учні досліджують певний історичний період [37, с. 53].

Зведені хронологічні таблиці найкраще підходять для встановлення зв'язків між курсами, оскільки вони дозволять учням записувати та порівнювати події, що відбулися в різних країнах протягом одного історичного періоду.

Для формування в учнів хронологічної компетентності доцільно буде використовувати «Календар історичних подій». Даний метод відтворює хронологію точних подій з точністю до днів, тому цей метод допомагає формувати в учнів конкретні уявлення про час та унаочнює вивчений матеріал [10, с. 127–128].

До прикладу можна роздрукувати фрагмент з відео: «Проголошення Карпатської України» та зазначити дату 15 березня, таким чином учням буде легше дату запам'ятати та мати з нею візуальну асоціацію.

Просторова компетентність передбачає здатність аналізувати та розуміти просторові співвідношення, включаючи географічне положення, територіальні зміни тощо. Особливо важливою в контексті вивчення історії є здатність учнів аналізувати події, які відбувалися на території конкретного регіону під час певного історичного періоду [25, с. 16–21] (див. Додаток Н).

Для розвитку просторової компетентності учнів потрібно залучати на кожному уроці до роботи з картами для поглиблення знань, таким чином можна навести кілька прикладів завдань:

Для оволодіння учнями вмінь орієнтуватись у просторовому часі під час вивчення теми: «Становище Закарпаття під угорської окупації та Другої світової війни» потрібно на уроках історії використовувати такі завдання:

- Показати на карті місця основних історичних подій, що привели до окупації угорськими військами Закарпаття.
- Знайти на карті найважливіші міста на території Закарпаття.
- Окреслити адміністративні зміни на території краю з приходом угорської влади.

– Визначити на карті основні зосередження концентраційних таборів та простежити за допомогою карти шляхи відправлення єврейського населення з гетто до м. Аушвіцу (див. Додаток Р).

Використовуючи групову роботу із залученням історичних карт доцільним буде завдання для проведення аналізу змін у соціально-економічному розвитку Закарпаття під час перебування у складі Чехословацької та Угорської держав.

Залучаючи історичні карти під час вивчення даної теми із застосуванням методів таких як: «Мікрофон», «Світлофор», Мозковий штурм типовим завданням буде показ на карті основних військово-політичних подій 1939–1945 рр.

Наступним зразком для розвитку просторової компетентності може слугувати таке завдання: за допомогою QR коду учні переходять на онлайн карту freemap.com.ua, де учні повинні позначити концентраційні табори, що розташовувались на території Закарпаття (див. Додаток Ф).

Хорошим методом під час вивчення даної теми є проведення методу дискусій або «Шкали думок», що сприяє одразу розвитку трьох предметних компетентностей: логічної, хронологічної, просторової до прикладу: Чому Й.Сталін поспішав приєднати Закарпаття до складу СРСР та? Перерахуйте економічні чинники які були вигідними? (див. Додаток Р)

Працюючи в групах ще одним завданням може слугувати позначення на онлайн картах території розмаху руху Опору.

Черговим завданням для розвитку хронологічної та просторової компетентності слугуватиме наступне завдання: Учні повинні на карті показати дати та перші населенні пункти, які були звільненні радянськими військами та визначити наслідки, з якими стикнулось населення Закарпаття після приходу радянських військ, простежити на карті, де проходили мітинги на «підтримку возз'єднання» Закарпаття з УРСР та встановити де і в якому місті було підписано договір про передачу Закарпаття.

Активні та інтерактивні методи навчання виступають основними засобами розвитку хронологічної та просторової компетентності учнів. Вони не лише сприяють засвоєнню історичного матеріалу, але й активно розвивають критичне мислення, аналітичні здібності та здатність до самостійного оцінювання. Під час вивчення теми про становище Закарпаття під час Другої світової війни, застосування цих методів навчання робить навчання цікавим і пізнавальним для учнів, що допомагає їм глибше розібратися в історичних процесах.

У методиці навчання історії розроблено різноманітні прийоми, які допомагають учням оновити чи поглибити свої знання з хронології та сформуванню відповідні хронологічні уявлення. Використання різних завдань є ефективним способом розвитку хронологічних навичок учнів та збільшення їхнього інтересу до вивчення історії. Наприклад, завдання на встановлення послідовності подій або визначення дати за описом сприяють кращому засвоєнню хронології історичних подій. Просторові завдання, такі як позначення територіальних змін на карті, розширюють їхнє розуміння хронологічних аспектів історії.

Завдання на встановлення хронологічної послідовності подій за фрагментами джерел та історичними малюнками, а також історичні рівняння, сприяють розвитку аналітичного мислення та здатності учнів до логічного мислення. Вони надають можливість практично застосовувати знання про хронологію та встановлювати зв'язки між різними історичними подіями.

Вчителі використовують різноманітні методичні підходи для формування учнівських навичок у хронології, враховуючи конкретні етапи уроку. Наприклад, під час вивчення нового матеріалу вони можуть пропонувати заповнення таблиць та створення хронологічного комплексу, що допомагає засвоєнню інформації; на етапі систематизації і повторення вже вивченого – різноманітні хронологічні завдання та дидактичні ігри; на етапі осмислення – проблемні запитання, евристичні бесіди або дискусії.

ВИСНОВКИ

Передумови окупації Закарпаття Угорщиною були сформовані комплексом геополітичних та історичних процесів. Розпад Австро-Угорської імперії після Першої світової війни призвів до виникнення нових держав, серед яких були Угорщина та Чехословаччина. Відновлення спільного кордону з Польщею та територіальні претензії Угорщини на Закарпаття були частиною її політики, яка була спрямована на повернення втрачених земель.

Угорські лідери розглядали анексію Закарпаття як вирішальне досягнення на міжнародній арені, обґрунтовуючи це історичними, а не етнічними мотивами.

Після окупації Закарпаття Угорщиною були здійснені значні політико-адміністративні зміни. Територія була змінена відповідно до нових адміністративних потреб, що включало створення нових округів, реорганізацію місцевих управлінь та призначення угорських посадовців на ключові посади. Ужгородський район був приєднаний до Ужанської жупи з центром в м. Ужгороді, Берегівський, Мукачівський та Тісауйлокський райони були об'єднані та приєднані до Березької та Угочанської жуп з центром у м. Берегові. Ці зміни були спрямовані на зміцнення контролю над регіоном, для подальшого «злиття» з Угорською державою.

Угорські лідери стверджували, що «русини», які складали більшість населення регіону, за тисячоліття співіснування з угорським населенням перейняли їхню культуру, ментальність і спосіб життя, що наближало їх до угорців більше, ніж до українців. Проте в історії розвитку Карпатської України значну роль відігравали самі закарпатські русини та їхні лідери, а також вплив з боку Австрії, Угорщини, Чехії та Словаччини.

Завдяки цьому широкому міжнародному впливу Карпатська Україна у березні 1939 р. продемонструвала свою дієздатність, як європейська частина великої української нації і довела право на незалежність. Вплив

західного світу сприяв формуванню національної самосвідомості українців Закарпаття та їхньому прагненню до незалежності.

Голокост на Закарпатті був частиною загальноєвропейської трагедії, спричиненої нацистським режимом під час Другої світової війни. Передумовами для реалізації геноциду стали антисемітизм, расизм та націоналізм, що поширювалися на території окупованої Угорщиною. На Закарпатті діяли нацистські погроми та концтабори, де були вбиті тисячі мирних жителів, переважно євреїв. Голокост став катастрофою для єврейської спільноти Закарпаття та залишив глибокі наслідки, які мають відлуння і на сьогоднішній час.

Рух Опору на Закарпатті був складним і міжнаціональним. Представники різних етнічних груп боролися проти нацистської окупації та угорського режиму. Ідеологічно рух Опору був спрямований на захист національних інтересів та боротьбу за свободу та незалежність. Зовнішньополітично рух був спрямований на співпрацю з західними державами з надією про допомогу в боротьбі з угорською окупацією, та майбутнім упорядкуванням територіальних меж Закарпаття.

Рух Опору відіграв важливу роль у підготовці до входження Закарпаття до складу СРСР та у зміцненні національної свідомості населення. Процес входження Закарпаття до складу СРСР був результатом складної політичної та військової ситуації в кінці Другої світової війни. Цей процес супроводжувався підготовкою та проведенням референдуму, а також підписанням договорів між СРСР та Чехословаччиною. Входження до СРСР стало початком нового періоду в історії Закарпаття, пов'язаного з радянською окупацією та змінами у економічному житті. Механізм з'єднання з Радянським Союзом супроводжувався репресіями та примусовими заходами, що були пов'язані з політичними чинниками та економічними.

У цілому, всі ці події спричинили значні зміни в житті та долі Закарпаття, відобразившись як на політичній, економічній, соціальній, так і

культурній сферах. Розуміння їх є важливим для розуміння сучасного стану Закарпатського краю та його місця в історії України.

На уроках історії важливо передавати події з історії Закарпатського регіону не лише фактичним матеріалом, але й сприяти розвитку ключових компетентностей учнів. Це включає хід розвитку аналітичного мислення, критичного мислення, оцінювання інформації, уміння працювати з джерелами, розвиток комунікативних навичок та соціальної компетентності.

Проведення нестандартних уроків, де активно взаємодіють учні, сприяє формуванню цих навичок. Застосування різноманітних методів, таких як активні та інтерактивні методи із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій допомагає учням краще розуміти історичні процеси та події, а також розвиває їхній критичний погляд на світ.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на уроках історії може значно покращити процес навчання та подальшого розвитку ключових компетентностей учнів. Оскільки, це відкриває широкі можливості для доступу до різних видів інформації, розвитку навичок пошуку різноманітних джерел, їхньому аналізу та оцінюванню. ІКТ також дозволяють створювати інтерактивні уроки, які стимулюють пізнавальну та активну участь учнів, сприяють розвитку комунікативних та соціальних навичок. Застосування відео, аудіо та інших мультимедійних засобів допомагає зробити матеріал більш доступним і зрозумілим для учнів, сприяючи їхньому кращому розумінню та запам'ятовуванню історичних подій. Таким чином, інформаційно-комунікаційні технології відкривають нові можливості для ефективного навчання та розвитку ключових компетентностей учнів на уроках історії.

Активні та інтерактивні методи навчання виявляються незамінними і продуктивними засобами для формування учнівських навичок у хронології та просторовому розумінні. Дані методи дозволяють не лише передавати знання, але й активно сприяють залученню учнів до процесу навчання, спонукаючи їх до власного аналізу, роздумів та оцінці поданої інформації.

Перевага активних та інтерактивних методів навчання полягає у тому, що учні є активними учасниками навчального процесу, а не тільки його спостерігачами.

Приклади використання активних та інтерактивних методів під час вивчення теми про становище Закарпаття під час Другої світової війни 1939–1945 рр. показують, як важливо враховувати специфіку матеріалу з урахуванням потреб і можливостей учнів для досягнення максимально продуктивного навчання. Використання таких методів, як складання таблиць, візуалізація, робота з картами та інші інтерактивні завдання із залученням різних ресурсів допомагає учням у засвоєнні інформації, розвитку критичного мислення та зростанню аналітичних здібностей та здатності до самостійного дослідження. Такий підхід до навчання сприяє глибокому розумінню історичних процесів та розвитку логічної, хронологічної та просторової компетентності учнів.

У результаті проведеного дослідження стало очевидним, що цей період історії регіону відіграв важливу роль у формуванні його сучасної історії. Під час окупації Закарпаття угорськими військами та подій Другої світової війни, регіон пережив низку випробувань, що суттєво вплинули на життя місцевого населення та подальший розвиток регіону.

Дослідження дозволило докладно розглянути події та їхні наслідки для населення Закарпаття, виявити ключові фактори, що вплинули на хід подій, і визначити шляхи, якими регіон рухався під час одного з найбільш важких періодів у своїй історії.

Загальний висновок полягає в тому, що розуміння історії Закарпаття під час угорської окупації та Другої світової війни є надзвичайно важливим для сучасного суспільства. Це дозволяє краще зрозуміти минуле регіону, його перетворення та розвиток, а також врахування паралелей з сучасною історією при прийнятті рішень, яке матиме свою цінну у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Матеріали тогочасної газетної періодики

1. Балог-Берій. Николай Козма. *Зоря*. Ужгород, 1942. С. 194–199.

II. Монографії і статті

2. Баран О. Мадярська окупація Закарпаття в 1939 рогу. *Український історик*. 1995. № 1–4 (124–127). Рік XXXII. С. 119–136.
3. Баран О. Угорська влада на окупованому Закарпатті (1938–1944). *За Українське Закарпаття*. Ужгород, 1994. С. 11–15.
4. Баханов К. О. Механізм запровадження компетентнісного підходу в навчанні історії в школі. *Історія і суспільствознавство: теорія і методика навчання*. 2023. № 1–2. С. 4–13.
5. Вегеш М. Закарпаття у складі Чехословаччини. *Радянська Верховина*. 1990. С. 15.
6. Вегеш М. Про альтернативу включення Закарпаття до складу Чехословаччини. *Українські Карпати. Матеріали міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура»*. Ужгород, 1993. С. 117.
7. Вегеш М. У міжнародній грі. *Карпатський край*. 1991. 19 листопада.
8. Вегеш М., Задорожний В. Карпатська Україна в 1938–1939 років: деякі аспекти соціально-економічного й політичного розвитку. *Український історичний журнал*. 1995. № 2. С. 17–18.
9. Вегеш М. М., Міщанин В. В. Проугорська «п'ята колона» у Карпатській Україні (1938–1939). *Молодь України. Наукові записки молодих вчених Ужгородського державного університету*. Т. 5–6. До 50-ліття Ужгородського державного університету. Ужгород, 1995. С. 40–45.
10. Власов В. Прийоми формування хронологічного складника історичної предметної компетентності учнів основної школи. *Вісник ЗНУ*. 2016. № 2. С. 127–128.
11. Данко О. Угорська політика відносно православної церкви на Закарпатті в 1939–1944 років. *Культура українських Карпат: традиції і сучасність*.

- Матеріали міжнародної наукової конференції. Ужгород : Гражда, 1994. С. 20–23.*
12. Держалюк М. Окупаційна політика Угорщини в Україні у роки Великої Вітчизняної війни. *Сторінки воєнної історії України*. 2012. Вип. 15. С. 98–128.
 13. Закарпаття 1919–2009 років : історія, політика, культура : україномовний варіант українсько-угорського видання / під ред.: М. Вегеша, Ч. Фединець; ред. : Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; відп. за вип. М. Токар. Ужгород : Ліра, 2010. 720 с.
 14. Кухарчук О. С. Закарпатці у боротьбі за незалежну Україну (40-і рр. ХХ ст.). *Історичний архів. Наукові студії : збірник наукових праць*. Миколаїв, 2013. Випуск 10. С. 52–57. URL: <http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/handle/123456789/1756>
 15. Кущинський А. Закарпаття в боротьбі. Буенос-Айрес, 1981. 222 с.
 16. Лемак В. Формування і діяльність уряду Андрія Бродія (жовтень 1938 року). *Молодь України. Наукові записки молодих учених Ужгородського державного університету*. Т. 4. Ужгород, 1995. С. 3–4.
 17. Магочій П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). Ужгород, 2021. 768 с.
 18. Маркусь В. «Ковнерська справа» з погляду учасника та з сучасної політологічної перспективи. *За Українське Закарпаття : Дослідження, статті, спогади* / Упор. В. Маркусь, В. Худанич. Ужгород : Гражда, 1994. С. 21–31.
 19. Міщанин В. В. Радянсько-чехословацький договір про Закарпаття від 29 червня 1945 р. та його вплив на історичну долю краю. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2017. Вип. 1. С. 32–38.
 20. Офіцинський Р. Не забули! Голокост на Закарпатті тривав 52 дні. *Книга скорботи України. Закарпатська область. Документи і матеріали*. Ужгород : Карпати, 2016. С. 384–388.

- 21.Пометун О. І. Формування предметної компетентності учнів у процесі навчання історії в основній школі. *Історія і правознавство*. 2014. № 4. С. 6–9.
- 22.Русин О. Карпатська Січ та Угорщина. *Карпатська Січ. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 56-ій річниці Карпатської Січі*. Ужгород, 1996. С. 134–139.
- 23.Славік Ю. Репресивна політика Угорщини на Закарпатті (1938–1944 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Ужгород, 2016. 259 с.
- 24.Славік Ю. Шлях до Аушвіцу: Голокост на Закарпатті. Дніпро : Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 2017. 156 с.
- 25.Сотніченко В. Урок історії: нові технології навчання. *Історія в школі*. 1997. № 8. С. 16–21.
- 26.Стерчо П. Карпато-українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919–1939 роках. Львів : За вільну Україну, 1994. 288 с.
- 27.Стерчо П. Урядова координація операцій мадярських і польських терористів у Карпатській Україні в 1938–1939 років. *Державність*. 1993. № 1. С. 15–49.
- 28.Халус П. Важлива архівна знахідка. *Закарпатська правда*. 1990. 21 березня.
- 29.Худанич В. І. Міжвоєнний період в історії Закарпаття. *Українські Карпати: Матеріали міжнар. наук. конф.* Ужгород, 1993. С. 539–545.
- 30.Химинець Ю. Закарпаття – земля української держави. Ужгород, 1992. 144 с.
- 31.Химинець Ю. Мої спостереження із Закарпаття. Нью-Йорк, 1984. 188 с.
- 32.Ференц П. Вплив геополітичних факторів на включення Закарпаття до складу Чехословаччини. *Carpatica – Карпатика*. Ужгород, 1999. Вип. 6. С. 83–93.

- 33.Штефан А. За правду і волю: Спомині і дещо з історії Карпатської України: Книга перша. Торонто: Карпатський дослідний центр, 1973. 352 с.; Книга друга. Торонто: Карпатський дослідний центр, 1981. 384 с.

III. Підручники і посібники

- 34.Данилюк Д. Д. Історія Закарпаття: навчальний посібник з краєзнавства / Ред. Л. Ільченко. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2013. 304 с.
- 35.Закарпаття в етнополітичному вимірі. Київ : ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. 682 с.
- 36.Левітас Ф. Л., Салата О. О. Методика викладання історії. Практикум для вчителя. Харків : Основа, 2007. 156 с.
- 37.Пометун О. І., Гупан Н. М., Власов В. С. Компетентнісно-орієнтована методика навчання історії в основній школі: метод. посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Угорська армія наступає на Карпатську Україну. Березень 1939 р.

Джерело: URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/03/10/162473/>

**Михайло Колодзінський – начальник Генерального штабу
Карпатської Січі у 1938–1939 рр.**

Джерело: URL: <https://old.uinp.gov.ua/historyday/26-lipnya>

Президія Верховної Ради Карпатської України. Сидять зверху (зліва направо): голова УНС Ф. Ревай, голова парламенту А. Штефан і секретар С. Росоха. Знизу: М. Кочерган, о. Ю. Станинець, А. Волошин.
Березень 1938 р.

Джерело:

URL:https://www.istpravda.com.ua/columns/2018/08/27/152833/view_print/

Адміністративно-територіальний поділ Закарпаття у складі Угорського королівства (1939–1944 рр.)

Джерело: Славик Ю. Шлях до Аушвіцу: Голокост на Закарпатті.
 Дніпро : Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 2017. С. 8.

Євреї на примусових роботах в районі м. Капошвар (Угорщина).

1943 р.

Джерело: Славік Ю. Шлях до Аушвіцу: Голокост на Закарпатті.
Дніпро : Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 2017. С. 54.

Розподіл угорських євреїв, доставлених до концтабору м. Аушвіц.

Травень 1944 р.

Джерело: Славик Ю. Шлях до Аушвіцу: Голокост на Закарпатті.
Дніпро : Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 2017. С. 81.

Критерії розвитку логічної компетентності

Джерело: Пометун О. І. Формування предметної компетентності учнів у процесі навчання історії в основній школі. *Історія і правознавство*. 2014. № 4. С. 6–9.

URL: https://www.canva.com/design/DAGHdr7NA7Q/HnF82Zw-ihTcDg3sj8ADSQ/edit?utm_content=DAGHdr7NA7Q&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

Вміння, які розвиваються за допомогою ІКТ

Джерело: Баханов К.О. Механізм запровадження компетентнісного підходу в навчанні історії в школі. *Історія і суспільствознавство: теорія і методика навчання*. 2023. № 1–2. С. 4–13.

URL:

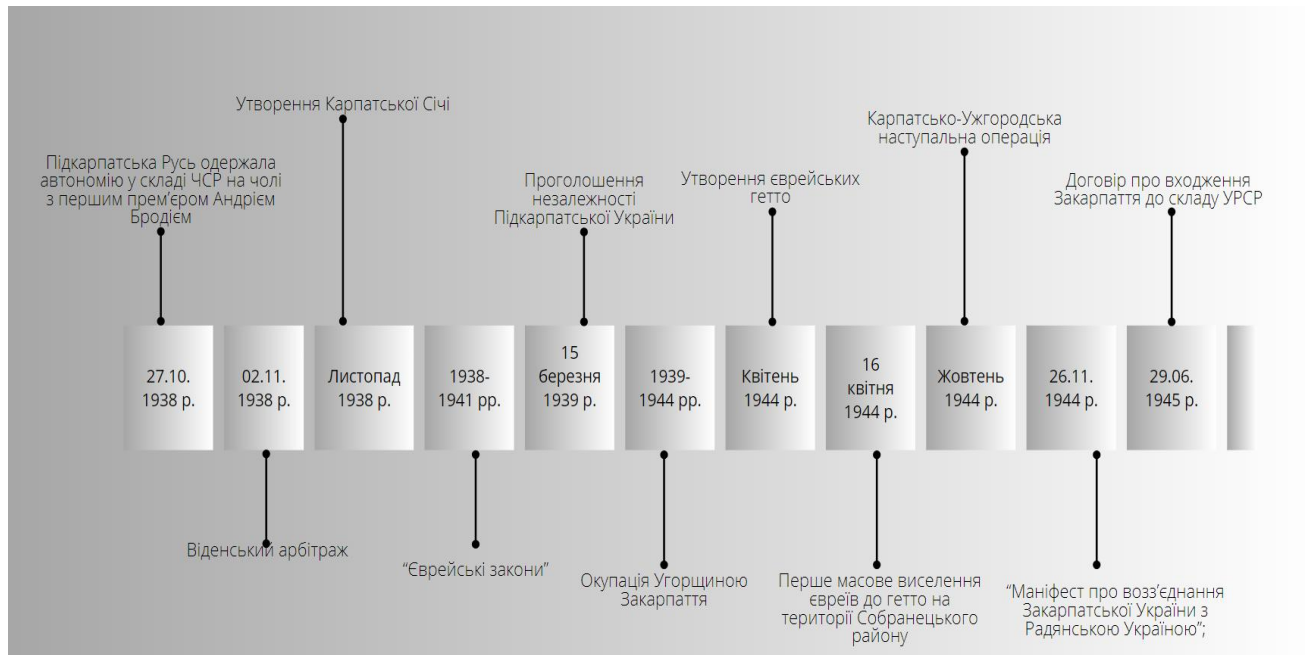
https://www.canva.com/design/DAGHdxL1Ecl/2tXpcxnK_Q5yi7TYLjVRQg/edit?utm_content=DAGHdxL1Ecl&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

Приклад схеми, яку можна створити за допомогою ІКТ

Джерело: URL: <https://naurok.com.ua/shema-zakarpattya-20-30-rr-politichni-techi-170367.html>

Приклад створення стрічки часу за допомогою ІКТ

Джерело: URL: https://www.canva.com/design/DAGHeF8zZDI/wZUW-1ksmGEb1SQ4k5isGA/edit?utm_content=DAGHeF8zZDI&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

**Скріншот з відеоролика документального фільму, де керівництво
Карпатської України співає гімн України. Березень 1939 р.**

Джерело: URL: <https://youtu.be/QfQLk8eRnVo?si=JTDKn2GfJUNz9fRL>

Структура вмінь хронологічної та просторової компетентностей

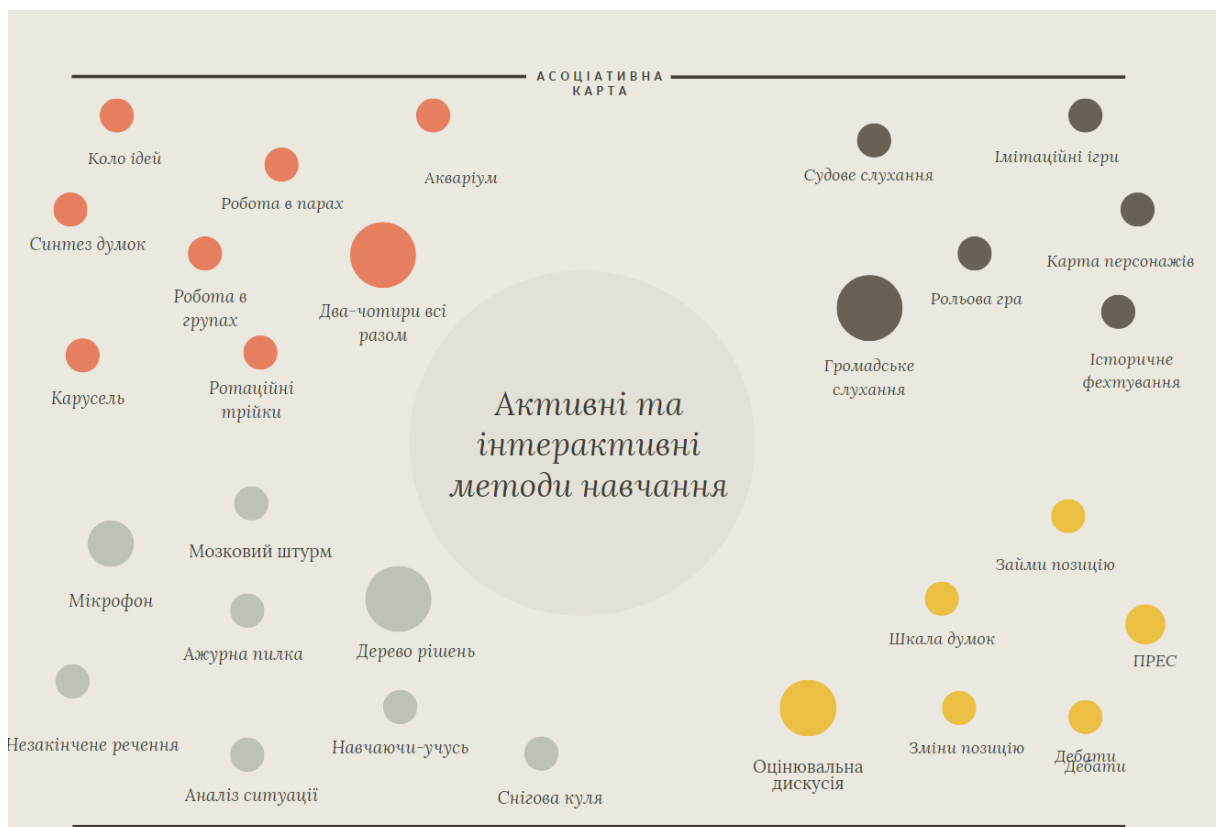

Джерело: Власов В. Прийоми формування хронологічного складника історичної предметної компетентності учнів основної школи. *Вісник ЗНУ*. 2016. № 2. С. 127–128.

URL:file:///C:/Users/Windows-10C/Downloads/osv_Sum_2_2023-18-21.pdf

URL:https://www.canva.com/design/DAGHifi7L3Q/BZXYW94aOEx2hzejlai5ZA/edit?utm_content=DAGHifi7L3Q&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

Активні та інтерактивні методи навчання

Джерело: URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2257

URL: https://www.canva.com/design/DAGHiZQW_mg/p8wMHSOpCKuRH31zBXZ3DA/edit?utm_content=DAGHiZQW_mg&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

Завдання для розвитку хронологічної та просторової компетентності

Приклади завдань для розвитку просторової хронологічної компетентностей

ІСТОРИЧНІ РІВНЯННЯ:
 $A + B + C = G$
 A – суми цифр для оцінки Закарпаття упродовж військових (1939);
 B – суми цифр для приєднання Закарпаття до СРСР (1944);
 C – кількість років тривалої угорської окупації Закарпаття

1939-1944-1944-C
 C – який рік почався угорська окупація Закарпаття? (1939 рік)

Чому Й.Сталін поспішав приєднати Закарпаття до складу СРСР-та? Перерахуйте економічні чинники які були вигідними?

1 _____
2 _____
3 _____
4 _____

Визначення послідовності подій
 Проголошення незалежності
 Окупація Закарпаття угорськими військами
 Приєднання Закарпаття до СРСР
 "Визволення" Закарпаття радянськими військами

Визначення дати події за описом
 А. "У цей день... почалося окупація Закарпаття угорськими військами"
 Б. "У цей день радянські війська визволили Закарпаття від нацистської окупації."

Аналіз подій:
 Опишіть етапи окупації Закарпаття під час угорської окупації та радянської влади. Висвітліть основні зміни, які відбулися в цей період.

ЗАПОВНІТЬ КАЛЕНДАР ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ:

	M	T	W	T	F	S
Перша світова війна						
Віденська угода						
Угорська армія вступила в Закарпаття						
Радянські війська вступили в Закарпаття						
Визволення території Закарпаття від угорської окупації						

РОБОТА ІЗ СТІЧКОЮ ЧАСУ

1. Визначте прізвища історичних осіб:
 А. Радіо Дідух Савко Білий
 Б. Радіо Дідух Савко Білий
 В. Радіо Дідух Савко Білий
 Г. Радіо Дідух Савко Білий

2. Назвіть історичних лідерів:
 Згадайте історичні лідери Закарпаття, які брали участь у визволенні краю від нацистської окупації. Назвіть їхні імена.

Джерело:

URL:

https://www.canva.com/design/DAGHi1hinRc/gk8b77Ky6iTSoCrmM7-CfA/edit?utm_content=DAGHi1hinRc&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

**«Мадярська навала». Угорська ілюстрація завоювання Карпатської
України в березні 1939 р.**

Джерело: URL: <https://tyzhden.ua/najbilsha-problema-ievropy/>

У своїй хаті своя правда. Carpathian Sich (Dmytro Klempus) poster.

Поштівка. 1939 р.

Джерело:

URL:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/61/%D0%A3_%D1%81%D0%B2%D0%BE%D1%97%D0%B9_%D1%85%D0%B0%D1%82%D1%96_%D1%81%D0%B2%D0%BE%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0._Carpathian_Sich_%28Dmytro_Klempus%29_poster_1939.jpg

Агітаційний плакат, що закликає вступати в Карпатську Січ. 1939 р.

Джерело: URL:<https://nv.ua/ukr/ukraine/events/10-mifiv-pro-pochatok-druhoji-svitovoji-vijna-dlja-ukrajini-pochalasja-22-chervnja-1941-roku-2477827.html>

Приклад завдання: Карта за допомогою якої учні повинні назвати розташування основних гетто на території Закарпатської області

Джерело: URL: <https://freemap.com.ua/zakarpatskaya-oblast/>

План конспект з предмета «Історія України»

Урок: 21

Клас 10

Тема: «Закарпаття в умовах угорської окупації»

Мета:

Навчальна:

- З'ясувати чинники та передумови окупації угорською владою Закарпаття; */інформаційна*
- Охарактеризувати особливості проголошення незалежності Карпатської України; */інформаційна, аксіологічна*
- Простежити зміни, які відбулись в сферах суспільного життя після зайняття угорською владою території Закарпаття; */інформаційна*
- Проаналізувати адміністративні зміни Закарпатського краю; */інформаційна, логічна*
- Розглянути антисемейські закони, визначити на які сфери суспільного життя вони були спрямовані; */інформаційна, логічна*
- Простежити та проаналізувати найбільші гетто на Закарпатті. */інформаційна, логічна*

Розвивальна:

- Формувати критичне мислення (на основі усних відповідей, проблемних запитань); */логічна, інформаційна, мовленнєва*
- Розвивати хронологічну компетентність (вивчення дат подій в ході вивчення нового матеріалу); */хронологічна, логічна*
- Розвивати вміння аналізувати історичні факти («Займи позицію», «Ланцюжок подій», «Коло Вена»); */хронологічна, логічна*
- Продовжити розвивати вміння роботи учнів з історичною картою (карта: <https://freemap.com.ua/zakarpatskaya-oblast/>); */просторова*
- Закріпити знання набуті під час вивчення нового матеріалу; («Мікрофон», «Коло Вена», робота в групах»); */логічна, інформаційна*
- Розвивати вміння працювати з ілюстративним матеріалом та відеоресурсами (агітаційні плакати Карпатської України, відеоролик-Проголошення незалежності Карпатської України: <https://youtu.be/QfQLk8eRnVo?si=sxReu2D-PogqSDLo>); */інформаційна, логічна*
- Продовжувати розвивати вміння робити висновки, узагальнення; («Незакінчене речення», «Мозковий штурм», «Коло ідей», «Мікрофон» бесіда з класом, відповіді на проблемні питання); */логічна, мовленнєва, аксіологічна*

- Розвивати вміння працювати з інтерактивним матеріалом(Зміни ужитті населення Закарпаття під час окупації угорською владою: https://www.canva.com/design/DAGHvKJk7Hw/EXe7s2OifXYjzQ1Omidioq/edit?utm_content=DAGHvKJk7Hw&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton https://www.canva.com/design/DAGHve_a4nE/xnseHAXpO_NJoe_cdD82ng/edit?utm_content=DAGHve_a4nE&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton);/інформаційна,логічна
- Розвивати вміння працювати з мережею Інтернет (Коли було утворено Карпатську Січ?Чим уславився Михайло Колодзінський?До яких наслідків привела битва на Красному полі?);/інформаційна,логічна,аксіологічна

Виховна:

- Виховувати вміння працювати в колективі(«Коло ідей»);/аксіологічна
- Виховувати вміння змагатися, відповідати за себе та свою роботу (на основі роботи в групах)); /аксіологічна
- Формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань;(«Ланцюжок подій»,«Коло вена»,«Мікрофон», «Незакінчене речення», «Мозковий штурм»); /мовленнєва,інформаційна
- Виховувати в учнях наполегливість, завзятість, стійкість (в ході усних та письмових відповідей);/ логічна,мовленнєва
- Виховувати інтерес до історії (постать А. Волошина, М. Колодзінського);/аксіологічна
- Викликати почуття відповідальності за збереження української державності (на основі боротьби Карпатської Січі проти угорських військ);/громадянська,
- Виховувати патріотичні почуття та почуття гордості за співвітчизників, які боролися проти окупаційної політики;/громадянська

Тип уроку: комбінований

Основні поняття:Віденський арбітраж,гетто

Основні постаті: А. Волошин. М.Колодзінський

Основні дати:

- ✓ 1936 р. - Мюнхенська угода
- ✓ 1938 р. – Віденський арбітраж
- ✓ 15 березня 1939 р. – Проголошення Незалежності Карпатської України від Чехословаччини.

- ✓ 16 березня 1939 р. – Бій на Красному полі.
- ✓ 1938 – 1942 рр. – Антиєврейські закони.
- ✓ Березень 1944 р. – Початок «остаточного вирішення єврейського питання».

Обладнання:

Підручник: Історія України (Власов, Кульчицький) 10 клас

Відеоматеріал: <https://youtu.be/QfQLk8eRnVo?si=sxReu2D-PogqSDLo>

Карта: <https://freemap.com.ua/zakarpatskaya-oblast/>

Ілюстрований матеріал: Агітаційна плакати Карпатської України

Інтерактивний матеріал :

1. https://www.canva.com/design/DAGHvKJk7Hw/EXe7s2OifXYjzQ1Omidog/edit?utm_content=DAGHvKJk7Hw&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton
2. https://www.canva.com/design/DAGHve_a4nE/xnseHAXpO_NJoe_cdD82ng/edit?utm_content=DAGHve_a4nE&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

План уроку

1. Передумови та обставини окупації Угорщиною Закарпаття.
2. Проголошення Карпатської України.
3. Зміни у житті населення Закарпаття під час окупації угорською владою.
4. Голокост на Закарпатті.

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
1 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів. 		
3 хв	II. Перевірка домашнього завдання		<u>«Ланцюжок подій»</u> Перерахуйте обставини, що привели до входження Закарпаття до складу Чехословаччини.	<i>Хронологічна Просторова Інформаційна Логічна</i>
3хв	III. Мотиваційний етап		<u>Метод «Займи позицію»</u> ✓ На українських землях у складі Чехословаччини будувалися сучасні дороги та мости, електрифікувалися міста і села. + ✓ Закарпатська Україна увійшла до складу Чехо-Словаччини на основі рішень Тріанонського мирного договору та Варшавської угоди. –	<i>Хронологічна Логічна</i>

			✓ У складі Чехо-Словаччини становище українців було гіршим, ніж у складі інших держав. – ✓ Уряд Чехословаччини відібрав землю у селян та продав її поміщикам. – ✓ Причиною бідності селян послугувало перенаселення та дефіцит ріллі. + ✓ За пробудження національної самосвідомості карпатоукраїнців боролися мадярони. – ✓ Ідею, що слов'янське населення на Закарпатті перетворилося на окрему націю, відмінну від українців, відстоювали українофіли. –	<i>Аксіологічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Мовленнєва</i>
5 хв	IV. Актуалізаційний етап		<u>Робота в парах. Письмова робота</u> Кількома тезами опишіть життя українців у складі Чехословаччини.	<i>Логічна</i> <i>Інформаційна</i>
25 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	<u>1. Передумови та обставини окупації Угорщиною Закарпаття.</u> Минулі історичні події, пов'язані з Першою світовою війною, створили причинно-наслідковий зв'язок, що привів до певних подій, пов'язаних з окупацією угорськими військами Закарпатського регіону 1. <u>Розпад Австро-Угорщини.</u> 2. <u>Угорська політика апейронізму.</u> 3. <u>Версальська система міжнародних договорів.</u>(Угорщина прагнула переглянути Тріанонський мирний договір укладений 4 червня 1920 р., а зокрема встановити кордони між собою та сусідніми державами за етнічною ознакою)		

4. Розуміючи слабе становище Угорщина залучається підтримкою Німеччини та Італії.
5. Мюнхенська конференція 1936 р.
6. Віденський арбітраж 1938 р. (утворення угорсько-чехословацького кордону).
6. Політична криза Чехо-Словаччини.

2. Проголошення Карпатської України.

Внаслідок розпаду Чехо-Словаччини ввечері **14 березня Августин Волошин проголосив Карпатську Україну незалежною державою.** Це рішення було закріплене на засіданні Сойму Карпатської України 15 березня 1939 р., який таємним голосуванням обрав президентом **А. Волошина.**

Утім, того ж дня угорські війська розпочали загальний наступ на всій території щойно проголошеної української держави.

Уряд Карпатської України разом із новообраним президентом А. Волошином змушені були залишити свою країну та емігрувати в Європу.

Уранці 15 березня 1939 р. військовий міністр уряду Карпатської України Степан Ключурак видав наказ про створення збройних сил незалежної держави – Національної Оборони Карпатської України та призначено Генеральний військовий штаб у складі 11 чоловік на чолі з полковником **Михайлом Колодзінським.** Того ж дня оголосили мобілізаційне звернення до населення Карпатської України. Карпатська Січ стала

«Незакінчене речення»

- ✓ Перерахуйте причинно-наслідкові зв'язки, що привели до угорської окупації території Закарпаття?

Логічна
Аксіологічна
Хронологічна
Інформаційна

базою для формування збройних сил краю.

Найбільш кровопролитні бої з угорськими військами відбулися на Хустському відтинку фронту, кульмінацією яких став бій на **Красному полі 16 березня 1939 р.**

Їхня героїчна і самовіддана оборона забезпечила проведення історичної сесії Сойму Карпатської України, що затвердила незалежну державу.

Загалом під час окупації території Закарпаття угорськими військами збройні сили Карпатської України провели близько 22 великих і малих боїв. Утрати січовиків у них становили від 1 до 1,5 тис. осіб убитими і зниклих безвісти. 4,5 тис. патріотів стали жертвами угорського терору після поразки Карпатської України, решта залишила окуповану територію рідного краю або розпочала партизанську боротьбу. За офіційною статистикою, угорська армія впродовж бойовий дій у Карпатській Україні втратила 72 вбитих, 163 поранених, 4 зниклих безвісти і 2 полонених. 18 березня 1939 р. територію Карпатської України окупували угорські війська, які на всіх карпатських перевалах дійшли до польського кордону.

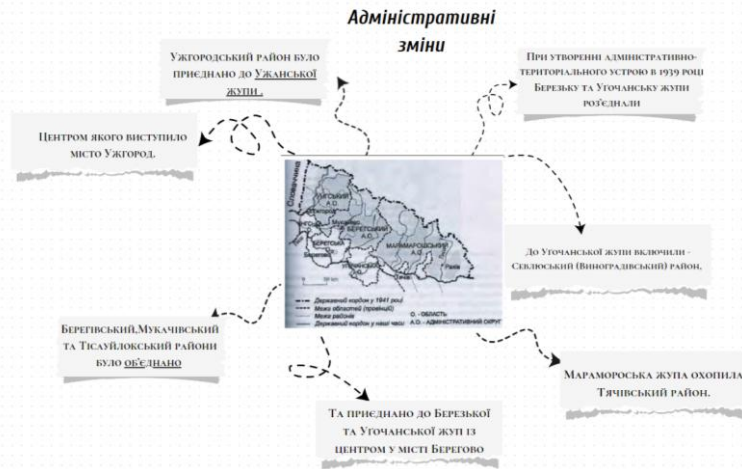
3. Зміни у житті населення Закарпаття під час окупації угорською владою

Робота з відео ресурсом:

<https://youtu.be/QfQLk8eRnVo?si=sxReu2D-PogqSDLo>

- ✓ Що було проголошено на Соймі Карпатської України?

*Логічна
Мовленнєва
Інформаційна*

https://www.canva.com/design/DAGHvKJk7Hw/EXe7s2OifXYjzQ1Omidioq/edit?utm_content=DAGHvKJk7Hw&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

Робота з інтернет ресурсами:

- ✓ Коли було утворено Карпатську Січ?
- ✓ Чим уславився Михайло Колодзінський?
- ✓ До яких наслідків привела битва на Красному полі?

Проблемне питання:

- ✓ Чому проголосивши незалежність Карпатської України, не вдалось її відстояти?

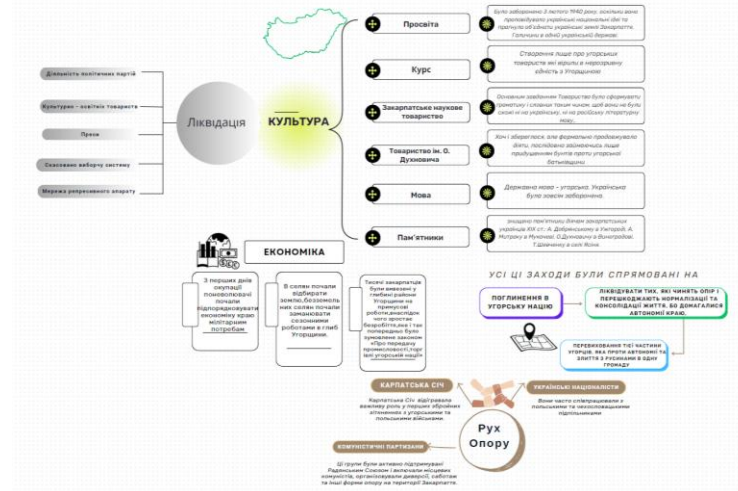
Коло ідей

- ✓ Якими чинниками були спричинені втрати з українського боку?

Логічна
Хронологічна
Мовленнєва
Інформаційна

Логічна
Мовленнєва

Логічна

https://www.canva.com/design/DAGHve_a4nE/xnseHAxpO_NJoe_cdD82ng/edit?utm_content=DAGHve_a4nE&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

В січні 1943 року Друга угорська армія зазнала катастрофічної поразки. У вересні 1943 року керівництво Вермахту отримало вказівку на розробку оперативного плану окупації Угорщини. План мав кодову назву «Маргарита». У кінці лютого 1944 року план було доповнено операцією під кодовою назвою «Троянський кінь», в рамках якої німецькі війська підпільно проникли в країну. 19 березня 1944 року вони без спротиву окупували країну.

4.Голокост на Закарпатті.

✓ Які адміністративні зміни на території краю з приходом угорської влади?

Логічна
Просторова

Бесіда з класом:

✓ На вашу думку, як єврейське населення сприйняло прихід угорської влади?

Аксіологічна
Мовленнєва

Єврейська громада в деякій мірі позитивно сприймала прихід угорської влади восени 1939 року. Вважається, що це було пов'язано з асоціацією з Австро – Угорським етапом, коли євреї займали частково високе становище у державі, та спогадами про різні установи, що прирівнювали в правах як християн так і іудеїв. Наступною причиною, яка схиляла євреїв до угорської влади було те, що в період Карпатської України єврейське населення відчувало небезпеку з боку Карпатських Січовиків, тому угорську окупацію вони сприймали, як тимчасовий «порятунок».

Починаючи з 1938 р., вводяться антисемейські закони, які стосувались всіх сфер життя.

Перший антисемейський закон, був спрямований на обмеження іудейського населення у торгівлі та духовній сфері.

Другий антисемейський закон було прийнято наступного року, що продовжив скорочення норм у торгівлі, ремісництві та позбавляв єврейських офіцерів всіх нагород за мілітарні заслуги.

У 1941 році був прийнятий **третій закон** проти євреїв, який стосувався заборони євреям одружуватись із неєврейським населенням та позашлюбні статеві стосунки між ними. **Заключний закон**, що був спрямований на погіршення життя єврейського населення було прийнято у 1942 році та стосувався він сільського господарства, зокрема євреям було заборонено купляти сільськогосподарське майно та водилось обмеження у володінні землею.

Притискаючи євреїв угорці хотіли покращити

становище неєврейського населення, зокрема за вилучене єврейське майно мали бути побудовані церкви, школи, будинки для вчителів.

Протягом 1940-1941 рр., були намагання виселити окремі єврейські родини.

Після німецької окупації Угорщини у березні 1944 року ситуація для євреїв Закарпаття різко погіршилася. Німецькі війська і угорська влада швидко перейшли до реалізації політики *«остаточного вирішення єврейського питання»*.

Піку «вирішення єврейського питання» досягло у квітні травні 1944 року, коли єврейське населення зганяли до гетто, створених по всій території Закарпаття.

Гетто були тимчасовими концентраційними місцями, де євреї жили у важких умовах перед депортацією до таборів смерті.

З цих гетто євреїв відправляли у концентраційні табори Угорщини та Німеччини.

Виселенню до гетто не підлягали тільки ті євреї, які були задіяні до оборони держави, а саме: євреї лікарі, аптекарі і ті хто мав посвідчення від військових структур.

- **Перше масове** виселення євреїв до гетто відбулось 16 квітня 1944 року на *території Собранецького району*.

- Розмашисті гетто були утворенні на території *Мукачева*. Протягом декількох днів там було зосереджено до 13 тисяч євреїв.

- Ще два гетто були створенні у *Береговому*.

✓ Яких сфер життя стосувались «єврейські закони»?

«Мозковий штурм»

✓ Перерахуйте обмеження, які відносились до євреїв?

✓ Що малось на увазі «остаточне вирішення єврейського питання»?

Інформаційна

Логічна

Мовленнєва

Логічна

Мовленнєва

Аксіологічна

Мовленнєва

- **Хустське** гетто знаходилося в центрі міста та одразу на трьох вулицях.
- У Гетто на території **Тячева** перебувало до 10 тисяч євреїв.
- Протягом 17 – 20 квітня проходило і «заселення» гетто у **Солотвині**.
- Ще одне гетто було створено в селі **Іза** в якому за свідченнями було виселено українців, в Ізі перебувало від 5 до 7 тисяч євреїв.
- Інше гетто було створене у **Виноградові**. Це було одним з най чисельних гетто, оскільки в ньому перебувало до 12 тисяч євреїв.
- У **Сокирниці** гетто було тимчасовим пунктом з якого переправляли до Хустівського, а звідти до Аушвіцу.

Вважається, що з території Закарпаття було відправлено 28 ешелонів з депортованими євреями. Кінцевою станцією був Аушвіц, втім сам переїзд був важким, оскільки населення перевозили товарними вагонами, які були розраховані на 40 людей, а перевозили 80.

Поки що значиться цифра у 85 тисяч жертв Голокосту. Якщо говорити загалом то перебування в гетто і депортація в табори смерті тривала з квітня по червень 1944 року. За різними оцінками з 85 тисяч євреїв вижити вдалось 12 – 15 тисяч євреям

До війни єврейська громада була важливою частиною соціально-економічного і культурного життя регіону. Євреї були залучені в різні сфери, включаючи торгівлю, ремісництво, професії і освіту. Після війни кількість євреїв, які повернулися на Закарпаття, була

✓ Які найбільші Гетто Вам відомі, що існували в період Другої світової війни?

Робота з картою:

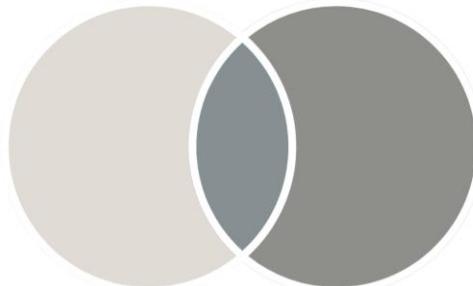
Покажіть міста, в яких розташовувались єврейські гетто на Закарпатті.

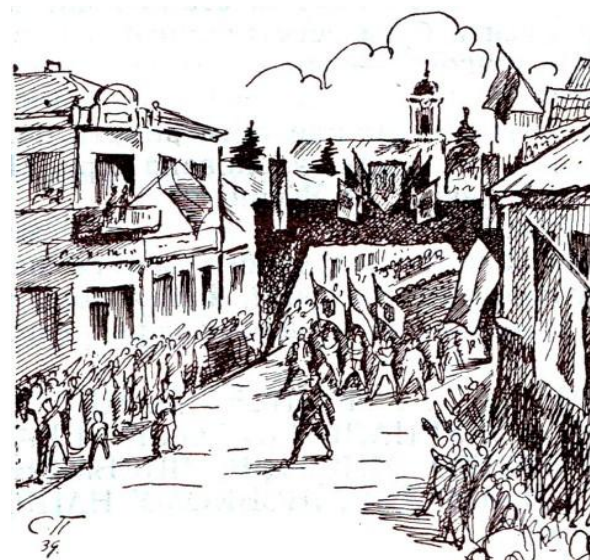

<https://freemap.com.ua/zakarpatskaya-oblast/>

Просторова
Мовленнєва

Логічна
Просторова

		незначною. Більшість з тих, хто пережив Голокост, або емігрували до інших країн, або залишилися жити в інших частинах Європи		
5 хв	VI. Систематизація знань		<u>«Коло Вена»</u> ПОРІВНЯЙТЕ ПОЛІТИКУ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ ТА УГОРЩИНИ ЩОДО ЗАКАРПАТТЯ Чехословаччина Угорщина Чехословаччина Угорщина	<i>Логічна</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Мовленнєва</i>
3 хв	VII. Висновки		<u>Робота в групах «Мікрофон»</u> Розгляньте агітаційні плакати Карпатської України, кількома реченнями поясніть, як ви їх розумієте:	<i>Аксіологічна</i> <i>Логічна</i>

1 хв

VIII. Домашнє завдання

Заповніть Хроніку становлення Карпатської України.

ХРОНІКА СТАНОВЛЕННЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ				
	✓	✓	✓	✓
	✓	✓	✓	✓
			✓	✓
	✓	✓	✓	✓
		✓	✓	✓
				✓

https://www.canva.com/design/DAGHvwufNKY/YfyGvTEJm9Vo_E04uxtOnQ/edit?utm_content=DAGHvwufNKY&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

Логічна
Хронологічна

З'єднайте стрічки часу для Закарпаття та глобальної історії, та вкажіть, які події відбувалися одночасно у світі та на Закарпатті під час Другої Світової Війни.

У додатку Google Keep виконайте наступне завдання:

Вкажіть, коли відбувся Віденський арбітраж, які питання обговорювались на ньому, та до яких подій привело рішення цього арбітражу.

Виконане завдання надіслати на пошту: zvaricalina7@gmail.com

*Логічна
Хронологічна*

*Логічна
Аксіологічна
Інформаційна*